

LEXICO NIN MGA TATARAMON NA GINAGAMIT SA BIBLIA ASIN LITURGIA

I BIKOL – BIKOL

A

agabaab (*nag-aāgabáab*),¹ nanginginit sa pag-mawot (may kahulugan na sexual), nag-aalab (Tag.)

agimadmad (*naka-agimadmad*),² nakaaram (naka-isi) ta nabuksan an isip (mata); magkamalay.

alagaag (*mag-alagaag*),³ dangadang (magdangadang), mag-aboton, paráni (naghaharani na), maabot na.

alaw (*inalaw*),⁴ layas (palayason) o hale (pahaleon) laban sa boot; sikwalon.

alinanwan,⁵ itom na pabilog na bukasán sa tahaw kan *iris* kan mata; iyo ini an kabtang kan mata na nagsusukol (nagbabàgo kan sukol) kan liwanag na naglalaog sa mata; pupil (apple) of the eye (Ing.).

alipuros,⁶ makusogon na hangin na nagtataririk kun bagyo o raot na panahon; ipo-ipo (Tag.).

almena,⁷ gapong pansanggâ.

angba (*nag-*),⁸ magkugos an kamot sa líog nin kaolay (nin kapwa) na kaatubang o kataed.

anira,⁹ harong nin lukot o putyokan, kun saen makukua an mahamis asin mapulot na dugos (tangguli).

antinomio,¹⁰ pula o nagpupula-pulang may salak/halò na pagka-kayumanggi an color na microcrystallino na ginagamit na alahas.

apa,¹¹ mga ohot na alang (atá halimbawa nin paroy) na nakasuhay sa pisog pakatapos na ginikon kaya madali man na suloon; alpog (*pulvis* sa Vulgata).

apad,¹² alang (daing-pakinabang) na daga (tigang, Tag.), mayong nagtutubong tanom; matagas na daga kaya dai naglalaboy arog baga kan madrigal, dai tinutuboan nin tinanom; *apad*, mahiwas asin pantay na daga na doot sana an nagtutubo na mayo ni anong kakahoyan; matagas na daga kaya dai naglalaboy arog baga kan madrigal, dai tinutuboan nin tinanom..

atbong,¹³ dakulang labot o kalot sa dagâ.

¹ *In concipiscentia* (Cf. Dan 13, 20).

² וַיִּדְעוּ, way-yê-dê-û (Heb.); *cognosco*, *cognoscere* (Vul.), *cognovissent* sa Gen. 3,7 (cf. Enot na Babasahon [I], Semana V-Viernes).

³ וַיָּבֵי, way-hî (Heb.); *advenio*, *advenire* (Vul.), *advenerat* sa Ex 14,24.

⁴ ἐξέβαλον, exebalon (Gk.); *eiicio*, *eiicere* (Vul.), *eiicerunt* sa Lc 4,29 (cf. Evangelio, Cuaresma III-Lunes).

⁵ וַיִּשְׂפֹּךְ, kə-ʔi-šō-wn (Heb.); *pupilla*, *-ae* (Vul.), *pupillam* sa Sal 16,8; cf. Antifona sa Paglaog, Cuaresma III-Martes.

⁶ בַּסְרָח, bas·'a·rah (Heb.); *turbo*, *turbinis* (Vul.), *turbinem* (*in caelum*) sa 2 Had 1, Enot na Babasahon (II), Miercoles, Semana XI « kan Taon ».

⁷ שִׁמְשׁוֹתַיִךְ, šim-šō-ta-yik (Heb.), *propugnacula*, *-ae* (Vul.), *propugnacula* sa Is 54,12. Cf. Ika-apat na Babasahon, Vigilia Pascual.

⁸ ἐπιπεσόντες ἐπὶ τὸν τράχηλον, epipesontes epi ton trachēlon (Gk.); *procumbentes super collum* (Vul.), sa Mga Gibo 20,37; cf. Enot na Babasahon, Pascua VII – Miercoles.

⁹ שֹׁפֵיִם, šū-pīm (Heb.), *favus*, *favi* (Vul.), *favum* sa Sal 19,11.

¹⁰ בַּפְּוֶה, bap-pūḵ (Heb.); there is no strict equivalent of this word in the Vulgate, rather *lapides* (stones) is used alone in Is 54,11.

¹¹ קָמֹס, kam-mōš (Heb.); *pulvis*, *pulveris* (Vul.), *pulvis* sa Sal 1,4; cf. Salmo, Jueves Paka- Miercoles de Ceniza.

¹² בְּעֵרְבָה, bā-ʿā-rā-ḥāh (Heb.); *desertum*, *deserti* (Vul.), *deserto* sa Jer 17,6. Cf. Enot na Babasahon, Cuaresma II-Jueves.

¹³ שְׁוֵה, šū-ḥāh (Heb.); *fovea*, *foveae* (Vul.), *foveam* sa Jer 18,20 (cf. Enot na Babasahon, Cuaresma II-Miercoles); sa Is 35,1 (cf. Enot na Babasahon, Adviento II-Lunes).

atrio,¹⁴ (dakulang) espasio sa ipag-ilaog nin edificio o harong.

atungal,¹⁵ kinurahaw nin hayop.

awas (*inaawasan*),¹⁶ dalihig (dinadalihigan), bulos (binubulosan); agos (inaagosan).

B

bága (Sor.), boot sabihon sa Matnog (Sorsogon) color na pulá; sa Bicol Naga, *dangdang* ta nasulô.

balakid,¹⁷ sagana, dagyâ, matináo.

balat-tingaw,¹⁸ nakakasuya o nakaka-irita ta garo tingaw (saradit na tanga), mayo nin pakinabang.

balô (*magbalô*, *pagbalô*),¹⁹ maorop, maingat na magsiyasat tanganing maheling kun totoo, kun pwede, kun marahay o bako; subok (Tag.), magprobar.

bantulin (*magbantulin*),²⁰ mangelotan na magsabi (mahiling), maghula sa pagharubay.

barim,²¹ halangkaw na doot, na manipis o maniwang an dahon, nagtutubo sa tubig o sa matubig na dagâ.

basang-basang (*basang-basangon*),²² gamiton (orog na an mga banal na/sagradong bagay) na may kawâran nin paggalang.

basiyo (*mabasiyo*),²³ pawâran saysay, halaga, o kahulugan; halean laog.

batyag,²⁴ abotan nin kulog na tanda nin pagpangaki dara kan paghiro nin omboy sa popônan, e.g., pagsipâ nin mga bitis ta mag-iluwason na, na iyo an dahilan kan namamataan na kulog.

*benda*²⁵ (mag-), bugkos (tapal na tela o yamit) sa lugad.

beryl,²⁶ inukit na gapô, kristal (crystal).

bingat (ibingat),²⁷ *gangaw*, onat nin kamot sa pagbikyaw (sa paghamon).

bintaas,²⁸ kwarto (turogan) sa itaas nin harong.

budyak,²⁹ pag-apon, pagdaklag o pagbuhat nin sarong bagay na paitaas.

bulwang (mag-),³⁰ mag-awit na nagrorokyaw.

busalan,³¹ sangalan sa ngoso.

¹⁴ *Atrium*, -i (Lat.), Prefacio II, Pascua nin Pagkabuhay-liwat.

¹⁵ אֶתְרוֹן, qō-w-lōw (Heb.) sa Am 3,4 (cf. Enot na Babasahon [II], Semana XIII-Martes).

¹⁶ ῥῦσει, rhysei (Gk.); *profluvium*, *profluvii* (Vul.), *profluvio* sa Mc 5,25 (cf. Evangelio, Semana IV-Martes).

¹⁷ *Largitus*, -a, -um (Lat.), gikan *largire* (*magvaras*, to grant) asin katumbas kan *largitas*, -atis (Lat.), *sagana*, *dagyâ* kaya matináo. Hbw. *miseriçordiæ largitatem* in Prefacio II-Virgen Maria.

¹⁸ δύσχηστος, duschrestos (Gk, Sept.); *inutilis*, *inutilis*, *inutile* (Vul.), *inutilis* sa Kad 2,12; cf. Enot na Babasahon, Cuaresma-Viernes.

¹⁹ δοκιμάζειν, *dokimazein* (Gk.); *probo*, *probare* (Vul.), *probetis* sa Rom 12,1; cf. Ika-duwang Babasahon, Domingo XXII.

²⁰ הִגְדִּיעַ, hig-gî-dāh (Heb.); *praedico*, *praedicere* (Vul.), *praedixit* sa Is. 45,21 (cf. Enot na Babasahon, Adviento III-Miercoles).

²¹ כְּאֶמְנָה, kə-'aġ-mōn (Heb.) sa Is 58,5; cf. Enot na Babasahon, Jueves Paka-Miercoles de Ceniza.

²² וַיִּלְוּ, way-hal-lə-lū (Heb.); *polluo*, *polluere* (Vul.), *polluerunt* sa Ez 36,20. Cf. Ika-pitong Babasahon, Vigilia Pascual; κοῖνον, koinon (Gk.) sa Mga Gibo 11,8; κοῖνου,

koinou (Gk.), *comunis* (Vul.), *comune* sa Mga Gibo 11,8-9, Enot na Babasahon, Pascua IV – Lunes.

²³ κενωθῆναι, kenōthē (Gk.); *evacuo*, *evacuare* (Vul.), *evacuatur* sa 1 Cor 1,17 (cf. Enot na Babasahon, Kafiestahan ni San Beda).

²⁴ הָלַח, hā-lāh (Heb.); *pario*, *parere* (Vul.), *pariebas* sa Is. 54,1 (cf. Enot na Babasahon, Adviento III-Jueves).

²⁵ שָׁרַף, bə-šē. (Heb.); *curo*, *curare* (Lat.) Cf. Osea 6,1.

²⁶ חֲבֵרֵי, 'eq-dāh (Heb.); *lapides sculptos* (mga inukit na mga gapô, Vul.) sa Is 54,12.

²⁷ ἐξτείνετε, exeteinate (Gk.); *extendo*, *extendere* (Vul.) *extendistis* sa Lk 22,53; cf. וַיִּשְׁלַח way-yiš-lah (Heb.); *extendo*, *extendere* (Vul.), *extendit* sa Gen. 22,10.

²⁸ *cubiculum*, -i (Vul.), *superiori cubiculo* sa Tob. 3,10 (cf. Enot na Babasahon [I], Semana IX-Miercoles).

²⁹ יָצַח, kim-ṭa-hā-wē (Heb.); *iacio*, *iacere* (Vul.), *iacere* sa Gen. 21,16 (cf. Enot na Babasahon [I], Semana XIII-Miercoles).

³⁰ יָצַח, piš-hū (Heb.); *jubilo*, *jubilare*, *jubilavi*, *jubilatus* (Vul.), *iubilate* sa Sal 98,4; cf. Salmo sa Enot na Babasahon, Pascua VI – Jueves.

³¹ βάλλομεν, ballomen (Gk.); *in ora mittere* (Vul.), *in ora mittimus* sa San 3,3 (cf. Enot na Babasahon, Semana VI-Sabado).

būsog,³² bikô na kasangkapan na ginagamit sa pagpanà.

C

cebada,³³ (sinublî sa *Esp.*; ngaran na científico: *hordeum vulgare*, sa Ingles *barley*), sarong *cereal* na tipasi na kaayon sa familia nin mga doot, gamit sa kakanon arog baga kan tinapay, pambahog sa hayop, asin ginigikanan nin malta sa pagtimpla. Ini bilog na tipasi na mayaman sa hibla (fiber) asin iba pang mga nakakapakusog sa hawak.

cepo,³⁴ (sinublî sa *Esp.*), *pálo* o *paló*, hariging kahoy, sungó; pálo, hawak kan dakula nang kahoy (*yagis*, kun sadit pa); nagigin paló kun ginigibong harigi (cf., paló).

codo,³⁵ sarong dupá (Ing: cubit), sukol nin labà gikan sa abaga abot sa poró kan tahaw na moro sa kamot.

coscoja,³⁶ makusog asin matagas na kahoy (sa *Esp.*, *quercus coccifera*), sa familia kan *beech*, midbid sa dahon kaini na sa gilig may nag-uurutwal na kabtang sa lambang pag-ultanan, na sa kabilogan kan kahoy nagtatao nin mahiwas na pandong (sa Eng. oak).

D

dagami,³⁷ (stubble) tada nin tanom na paroy, walat sa omá (pinutolan na nin bungang paroy), pakatapos nin pag-ani.

dagká (*padagká*),³⁸ *a*) mang-alok, nakakaalok huli ta marahay o magayon (attractive); *b*) nakakataong buhay (inspiration); *c*) pag-alok na mapasalâ, na maggibo nin maraot, na mapasubò; pawaraon; paharayoon sa marhay; sinasalâ an dalan tanging mawarâ asin mapakaraót; *d*) manligaw (Tag.), mang-akit (Tag.).

dagyá,³⁹ sagana, balakid, labi-labi; sa Ing. abundant, abundantly o copious/copiously (kaya: *kadagyaan*, *affluentia*, *abundance* o *profusion*).

dalisay,⁴⁰ daing/mayong-salák (puro, *Esp.*), mayo nin pagsagin-sagin, totoo-sa-boót, tunay na isinasaboót; tapat (Tag.).

dalinamá,⁴¹ bitoon pagka-aga.

damat,⁴² lakop asin nakakagadan na helang (plague, epidemia); salot (Tag.).

dayaday,⁴³ danay, pirmi o parati, kanunay (Bis.).

dintel,⁴⁴ pasagi o bigà sa pamayohan nin pintoan; gililan (Tag.).

dubagì,⁴⁵ pagmasadit sa kapwa, o hababa o maraot na paghiling sa kapwa, pag-olog-olog.

dupil (*magdupil*),⁴⁶ mag-oyon, mag-iba (magka-ibahan), mag-ayon; kaya *dinupilan*: inoyonan, inibahan, inayonan.

³² תַּשְׁבֵּץ, *qe-šet* (Heb.); *arcus*, *arcus* (Vul.), *arcus* sa 1 Sam 2,4 (cf. Enot na Babasahon, Adviento III-Diciembre 23).

³³ κρίθινος/κρίθινοι (nom), κρίθινων (gen. pl.), *krithinōn* (Gk.); *bordiarius* (-ia, -ium) (Vul.), *panibus bordiarius* sa Jn 6,13.

³⁴ ξύλον, *xylon* (Gk.); *lignum*, *ligni* (Vul.), *ligno* sa Mga Gibo 16,24 (cf. Pascua VI – Martes).

³⁵ Cf. Ez 47,5; Enot na Babasahon, Cuaresma IV-Martes. Sa Hebreo sinasabi sa Ez 47,5 מֵלֶפֶט, 'e-lep̄, (sangribo) sana, siring man sa Vulgata sinasabi man na *mille* (sangribo).

³⁶ *pinus prini* (Vul.), *prino* sa Dan 13,58 (cf. Enot na Babasahon, Cuaresma V-Lunes).

³⁷ תֵּבֵנִים, *te-ben* (Heb.); *palea*, *paleae* (Vul.), *paleas* sa Is. 11,7; cf. Enot na Babasahon, Adviento I-Martes.

³⁸ *Seductio* (-onis) from *seduco*, *seducere*, *seduxi*, *seductus* (-a, -um), *seductionibus* sa Pagbâgo kan mga Panugâ sa Bonyag, Domingo kan Pascua kan Pagkabuhay-liwat; *alacri* (*alacer*, *alacris* -e), sa Colecta, Domingo III, Adviento.

³⁹ *Affluenter* (*affluentia*), sa Antifona Paka-comunion, Diciembre 21.

⁴⁰ εὐλκρινείας, *eilikrineias* (Gk.); Agid sa καθαρός, malinig ta daing salak na digta, cf. Mt. 5,8; *sinceritas*, *sinceritatis* (Vul.), *sinceritatis* sa 1 Cor. 5,8 (cf. Ika-duwang Babasahon, Misa Pagka-aga, Domingo kan Pascua kan Pagkabuhay-liwat).

⁴¹ מִשְׁחָרָה, *miš-hār* (Heb.); *lucifer*, *luciferi* (Vul.), *luciferum* sa Sal 110,3 (cf. Salmo Responsorial II, Semana II-Lunes).

⁴² λοιμοί, *loimoi* (Gk.); *pestilentia*, *ae* (Vul.), *pestilentiae* sa Lc 21,11 (Evangelio, Domingo XXXIII kan Taon C).

⁴³ πολλάκις *pollakis* (Gk.); *frequenter* (Vul) sa Jn 18,2.

⁴⁴ הַמִּשְׁחָה הַשְּׂמַנִּית *ham-maš-go-ur* (Heb.); *superliminare*, *superliminaris* (Vul.) *superliminaribus* sa Ex 12,7 (cf. Enot na Babasahon, Misa Pagkahapon, Jueves Santo).

⁴⁵ ἐξουθενόω, *exoutheneō* (Gk.); *aspernor*, *aspernari* (Lat.); despise, scorn, disdain, hbw. sa Lk 18,9; ἐξουθενήσας *exouthenēsas* (Gk.); *sperno*, *spernere* (Vul.) *sprevit* sa 23,11 (hil. Domingo nin mga Palmas).

⁴⁶ προσεκλήθη, *proseklithē* (Gk.); *consentio*, *consentire*, *consensi*, *consensus* (Vul.), *consensit* (...cui *consensit* virorum numerus...) sa Mga Gibo 5,36. Cf. Enot na Babasahon,

durupilan,⁴⁷ kadakul-dakul na tawo (Ing., multitude).

dúwang,⁴⁸ dúngaw, hale sa itaas mahiling sa ibabâ (an naghihiling yaon sa itaas, an hinihiling yaon sa ibabâ kaya nakadukô na naghihiling).

E

efa,⁴⁹ antigong sukol sa Hebreo nin mga alang (arog бага nin arina) katimbang nin sukol nin gabat.

esposo,⁵⁰ agom na lalaki; sa Pamibi nin Eucaristía, si San Jose inaapod na esposo ni Maria, embes na agom ni María. An *esposo* katumbas kan Latin na *sponsus* (agom na lalaki) na iyo an tataramon na gamit sa *editio typica tertia* kan *Missale Romanum*. Mantang an “agom” puedeng lalaki o babae. Kun lalaki, an katumbas kaini sa Latin iyo an *vir* (*vir*), na iyo an titulo ni San Jose na sine-celebrar tuyong Marzo 19, kaya, “*San Jose, Agom ni Maria*” (St. Joseph, Husband of Mary).

G

gangaw,⁵¹ bingat, mag-onat sa bilog na labà (nin kamot).

gubtik (mag-),⁵² biglang paitaas na garo naglukso ta napatod.

gurupô (*ginurupô*),⁵³ paragoton an mga ngipon huli sa pagsapâ (pagkagat) na garo pig-ús-is an mga ngipon sa itaas sa mga ngipon sa ibabâ.

H

hablon,⁵⁴ hinabol na yamit (tela), ginagamit na pantahob; agiw, sapot.

hadoy,⁵⁵ magsabi o magtaram sa pagsigató, pag-alok, pagpagiromdom, o pag-unabi.

hâgok (*huminâgok*),⁵⁶ a naribok an pag-isip (paghona) o pagmate, ribaraw, dai napamumugtak an isip (boot) o pagmate; b) nahirô an boót.

hagúnok,⁵⁷ marikas asin magabat na paghangos, kadungan man an marikas na pagtibok nin puso, halimbawa pakatapos magdalagan.

halaw (*maghalaw*),⁵⁸ magpasunod, magmundâ.

hangrab (*hangraban*),⁵⁹ makuring magpasakit/kulog, mangulog na may hararom na lugad; magpâkit, magpasâ.

harubay,⁶⁰ magbalangibog, magpalakop, magrokyaw.

Pascua II – Viernes; Enot na Babasahon, Martes, Pascua - IV.

⁴⁷ בַּסְּאֵלָה *bas-sālā* (Heb.) sa Sal 42,5 (cf. Salmo sa Ika-duwang Babasahon, Vigilia Pascual). This does not appear in the Vulgate and neither in some English translations.

⁴⁸ נִשְׁ-קָאֵר *niš-qāp* (Heb.); *prospicio, prospicere* (Vul.), *prospexit* sa Heb 8,11 (cf. Enot na Babasahon, Semana II-Viernes).

⁴⁹ מִדְּיָה *wə-’ē-pāh* (Heb.); *modius, modi(i)* (Vul.), *modiis* sa 1Sam 1,24 (cf. Enot na Babasahon, Adviento III-Diciembre 22).

⁵⁰ *Sponsus, sponsi* (Lat.) in reference to St. Joseph in the Eucharistic Prayers; differentiated from *vir, viri* (Lat.), lalaki na agom nin babae (husband).

⁵¹ מַי-יִשׁ-לַחַי *way-yiš-lah* (Heb.); *extendo, extendere* (Vul.), *extendit* in Gen. 22,10.

⁵² הַי-אֵ-לֵחַ *hā-ya-’ā-leh* (Heb.); *aufero, auferre* (Vul.), *auferetur* sa Am 3,5 (cf. Enot na Babasahon [II], Semana XIII-Martes).

⁵³ ἔβρυχον τοὺς ὀδόντας, *ebrychon tous odontas* (Gk.); *strideo, stridere, stridi* (Vul.), *stridebant dentibus* sa Mga Gibo 7,54/56.

⁵⁴ וְהַמַּסָּכָה *wə-ham-mas-sê-kāh* (Heb.); *tela, telae* (Vul.), *telam* sa Is 25,7; cf. Enot na Babasahon, Adviento I-Miercoles.

⁵⁵ וַיֹּאמֶר *way-yō-mer* (Heb.); *dico, dicere* (Vul.), *dixit* sa Gen. 22,7.

⁵⁶ ἐνεβριμήσατο, *enebrimēsato* (Gk.); *turbo, turbare, turbavi, turbatus* (Vul.), *turbatus est* sa Jn 11,33, Kasalihid na Enot na Babasahon, Cuaresma Semana V.

⁵⁷ וַיִּשְׁאָפֵהוּ *wā-’eš-’ā-pāh* (Heb.); *respiro, respirare* (Vul.), *respiravi* sa Sal 119,131 (cf. Salmo Responsorial, Semana X-Martes).

⁵⁸ מִיִּנֵּי *nō-hēg* (Heb.); *mino, minare* (Vul.), *minabit* sa Is 11,6; cf. Enot na Babasahon, Adviento I-Martes.

⁵⁹ וַיִּצֶרְתִּי *yit-rōp* (Heb.); *lacero, lacerare, laceravi, laceratus* (Vul.), *laceret* sa Sal 7,2, Salmo Responsorial, Cuaresma IV-Sabado.

⁶⁰ וְהַגִּידוּ *wə-hag-gi-dū* (Heb.), sa Jer 31,10; κηρύξατε, *keṛyxate* (Gk.), sa Mk 16,15; *annuntio, annuntiare, annuntiaui, annuntiat* (Vul.), *annuntiate* sa Jer 31,10; Antifona sa Paglaog, Adviento II-Lunes. Kaagid sa Latin: *affere/ adferre, pronuntiare, perferre, denuntiare/ nuntiare*. Cf.

himoloan,⁶¹ sarong kabtang nin binarangâ sa sampolo (Ing., tithe).

hipâ,⁶² *paghipa*, n., patibong (Ing., snare or trap); *maghipa*,⁶³ v., halaton ta lolokohon, dadayaon sa paghona (Ing., to trick).

bonglonan,⁶⁴ n., *commercium* (n.), riribayan, turukalan (exchange). Literally, its equivalent in English is as the Latin sounds, *commerce* which means *trade* in goods and services or a large-scale buying and selling of goods and services. When used in liturgy, the word loses its business connotation and simply signifies an “exchange”. For example, the Christmas Preface III speaks of an *exchange*: the Word assumes human frailty and in *exchange* human mortality receives unending honor and is transformed into eternity. This idea is difficult to express in Bicol. The word “*pagriribayan*”, while it may also literally mean exchange, does not quite succeed in describing the mutual “*interchange*” between humanity and divinity that is spoken of in this beautiful preface. What *pagriribayan* fails to express seems to be just what another Bicol word, *bonglonan*, appears to capture. Between a landowner and his farmers, the word *bonglonan* is used to refer to an agreement, actually an oral contract, between the landowner and a group of farmers according to which the former agrees to hire as harvesters the same people (farmers) who tilled the land and sowed in it. The payment for the sowing (*pagtarok*) could be in the form of money or a share in the harvest. The concept of *bonglonan* seems appropriate because it represents what indigenous economy (exchange) was, apart from the idea of barter in olden times. It thus appears that *commercium* could be better

translated as “*bonglonan*”. Admittedly, *bonglonan* may smack of a business connotation, but so does the Latin *commercium*. In fact, in Latin, that is, according to W. Whitaker, *commercium* could mean *trade, traffic, exchange* and *commerce*, or even (of all things!) *sexual intercourse/relations* and *friendly intercourse*. The use of *bonglonan* then cannot but be metaphorical. Elsewhere in the eucharistic liturgy,⁶⁵ *sacrum* (in Bicol, *banal*) precedes *commercium* as modifier, thus making the Bicol equivalent, “*banal na bonglonan*” (holy exchange), even more suitable for liturgical use.

holocausto,⁶⁶ tinotong-na-atang (dinodolot bilang sacrificio).

bugpâ,⁶⁷ basak, hulog.

hulaw (*magbulaw*),⁶⁸ magbangon, padagos na maggibo nin sarong bagay sunod sa sarong bagay na nangyari na, magpoon na maggibo nin sarong bagay.

hulpos (*nakahulpos*),⁶⁹ dulag (nakadulag), talingkas (natingkas), buhi (nakabuhi) – sa pagkaka-dakop (pagkaka-kulong).

humang (*naghubumang*),⁷⁰ nagpapatanid na mag-aboton (na katibaadan).

humot (*binubumot*),⁷¹ magmâwot na makua, kaya hinahanap o sinusunod-sunod.

huro-huro,⁷² inagrangay, ina-gagha, pasang tingog o pagal na hinangos, na nagpapahayag nin kulog, nin kawâran nin paglaom; silok-sigok; buntong-hininga o hinagpis, Tag.).

Prefacio II – Adviento; Prefacio IV-Comun; Prefacio II-Maria; Prefacio-Mga Pastor.

⁶¹ ἀποδεκατῶ, apodekatō (Gk.); *decima, decimae* (Vul.), *decimas* sa Lc 18,12; cf. Evangelio, Cuaresma III-Sabado.

⁶² *Laqueus* (-i), cf. Antifona sa Paglaog, Cuaresma III-Domingo; Colecta, Pascua III-Sabado.

⁶³ ἐπιβουλεύσωμεν, *epibouleusōmen* (Gk., Sept.); *circumvenio, circumvenire, circumveni, circumventus* (Vul.), *circumveniamus* sa Kad 2,13; cf. Enot na Babasahon, Cuaresma IV-Viernes.

⁶⁴ Pamibi sa mga Dolot, Diciembre 29; Pamibi sa mga Dolot, Pasko nin Pagkamundag-Lunes; Prefacio III, Pasko nin Pagkamundag.

⁶⁵ Pamibi sa mga Dolot, Christmas, Diciembre 29; Pamibi sa mga Dolot, Pasko nin Pagkamundag-Lunes.

⁶⁶ חֹלֶקֶת, mē-’ō-lō-wṭ (Heb.); *holocausta, -ae* (Lat.). Hbw. sa Osea 1,6.

⁶⁷ ירד ירד yê-rêḏ (Heb.); *descendo, descendere* (Vul.) *descendit* sa Is 54,11. Cf. Ika-limang Babasahon, Vigilia Pascual.

⁶⁸ וַתִּשְׂרַע wat-tā-qām (Heb.); *surgō, surgere, surrexi, surrectus* (Vul.); *surrexit* sa 2 Hade 11,1; cf. Enot na Babasahon (II), Semana XI-Viernes.

⁶⁹ נִמְלֵטוּ nim-lā-ṭō-nū (Heb.); *libero, liberare* (Vul.), *liberati* sa Sal 124,7 (cf. Salmo Responsorial, Kaviestahan ni San Juan Evangelista.

⁷⁰ *Imminentibus*, Colecta, Adviento I-Viernes.

⁷¹ עִזְזוּן ezētoun (Gk.); *quaero, quaerere, quaesivi, quaesitus* (Vul.), *quaerebant* sa Jn 5,18; cf. Evangelio, Cuaresma IV-Miercoles.

⁷² עֲנָן en·kat (Heb.); *gemitus, gemitus* (Vul.) sa Sal 79,11; cf. Salmo, Cuaresma II-Lunes.

I

ibingan,⁷³ mayong halaga, mayong kamanongdanan, bakong marahay an ugali.

idong-idong (mag-ídong-idong),⁷⁴ magkataraed na mag-íriba-iba.

igos,⁷⁵ malumoy na bunga na hugis-peras na may mahamis asin malumlom na laman na may dakul na pisog (*fig*, Ing.; *higo*, Esp.).

inaamayan,⁷⁶ hinahanap ta minamàwot.

inalaw (alaw),⁷⁷ pinahigda (pinahurandig, sandig) sa pagpahingalò; pinagpahingalò.

ipadayaw (*ipadadyaw*),⁷⁸ ipahiling ta hinahambog o inoorgulyo.

ipos, *iniposan*,⁷⁹ kagigibohan; mga tinipon na sinaráy-saráyan.

K

kabagsikan (*bagsik*),⁸⁰ kusog, kapangyarihan.

kabâban,⁸¹ pantay na hababaw na daga na yaon sa tahaw (pagitan) nin mga kabubulodan.

kabaliskadan,⁸² salungat sa marahay na pag-uugali kaya labi kamaraot.

kabatiran,⁸³ kaaraman (pagka-aram).

kadînan,⁸⁴ digtâ (atî).

kagsing (mag-),⁸⁵ kurahaw ta nabiglâ ta natatakot o dai makatubod.

kaladman,⁸⁶ (*penetralis*), kairaroman, kalaog-laogi nin boot; bilog na pagkatawo (innermost being, Ing.). *Kaladman* is preferred to *kamurawayan* (gloria, Vul.) because its sense especially in Ps. 16,9 speaks of the psalmist's joy and confidence in God, even in the face of adversity, with the assurance that his body (whole being) will rest secure. Cf. Pamibi Paka-comunion, Cuaresma II – Sabado.

kalasag, pansangga, *munimen*, *munimimis* (n.), shield, protection, fortification, defense; *scutum*, *scuti*, n., shield.

kalmag,⁸⁷ rawrawan asin ngisihan.

kamilya,⁸⁸ higdaan na nauunat; stretcher (Ing.).

⁷³ בְּלִיעַל, bə-lî-yā-'al (Heb.); *filia Belial* (Vul.), *filiabus Belial* sa 1 Sam 1,16 (cf. Enot na Babasahon (II), Semana I-Martes).

⁷⁴ מִרְיָא וּמְרִיָא, ū-kā-pīr ū-mə-rî (Heb.); *moror*, *morari* (Vul.), (*simul*) *morabuntur* sa Is 11,6; cf. Enot na Babasahon, Adviento I-Martes.

⁷⁵ הַתְּאֵנָה, hat-tə-'ê-nāh (Heb.); *ficus*, *ficus* (Vul.), *ficus* sa Awit 2,13 (cf. Enot na Babasahon, Adviento III-Diciembre 21).

⁷⁶ אֲשַׁחֲרֶנּוּ, 'āša-hā-re-kā (Heb.); *consurgo*, *consurgere* *consurgam* sa Sal 63,2. Cf. Salmo, Domingo XXII.

⁷⁷ יָרַב־בִּישָׁן, yar-bî-šê-nî (Heb.); *adclino*, *adclinare*, *adclinavi*, *adclinatus* (Vul.), *adclinavit* sa Sal 23,2; cf. Antifona sa Comunion, Cuaresma IV-Martes.

⁷⁸ θεαθῆναι, theathēnai (Gk.); *video*, *videre*, *vidi*, *visus* (Vul.), *videamini* sa Mt 6,1; Evangelio, Miercoles, Semana XI « kan Taon ».

⁷⁹ פְּעֻלָּתָם, pə-'ul-lā-tām (Heb.); *opus*, *operis* (Vul.) *opus* sa Is 61,8 (cf. Enot na Babasahon, Misa kan Crisma); κτῶμαι, ktōmai (Gk.) sa Lc 18,12; cf. Evangelio, Cuaresma III-Sabado.

⁸⁰ δύναις, dynamis (Gk.); *virtus*, *virtutis* (Vul.), *virtus* sa Kap, 12,10. Cf. Antifona sa Paglaog, Pascua V – Martes.

⁸¹ חַמְצָנִים, bə-qā-'ō-wī (Heb.); *campus*, *campi* (Vul.), *camporum* sa Is 41,18 (cf. Enot na Babasahon, Adviento II-Jueves).

⁸² διεστραμμένα, diestrammena (Gk.); *perversus*, -a, -um (Vul.), *perversa* sa Mga Gibo 20,30; cf. Enot na Babasahon, Pascua VII – Miercoles.

⁸³ ἐπιστήμη, epistēmē (Gk. Sept.), ἐπιστήμης sa Bar. 3,37. Cf. Ika-anom na Babasahon, Vigilia Pascual.

⁸⁴ תְּמִים לֵא-מִים, tē-mīm (Heb.); (*absque*) *macula* (Vul.) sa Ex 12,5 (cf. Enot na Babasahon, Misa Pagkahapon, Jueves Santo).

⁸⁵ ἀνεκραξαν, anekraxan (Gk.); exclamo, exclamare (Vul.), exclamaverunt sa Mk 6,49 (cf. Evangelio, Miercoles Paka-Epifania o Enero 9).

⁸⁶ כְּבוֹדִי, kə-hō-w-dī (Heb.); *gloria* (Vul.) sa Sal. 16,9; Cf. Pamibi Paka-comunion, Cuaresma III–Sabado.

⁸⁷ ἐμπαίξας, empaixas (Gk.); *illudo*, *illudere* (Vul.) *illusit* sa Lk 23,11 (hil. Domingo nin mga Palmas).

⁸⁸ κλινιδίω, klinidiō (Gk.); *lectus*, *lecti* (Vul.), *lecto* sa Lc 5,19 (cf. Evangelio, Adviento II-Lunes).

kamog,⁸⁹ bikô asin mapanas na koko sa poro nin lambang morô (kan bitis) nin hayop, arog baga nin gangam, león, asin iba pa.

kansel,⁹⁰ sangkob (napapalibotan) na lugar.

kantil,⁹¹ kairaroman (hal., sa dagat).

karagpaan,⁹² desierto, tigang na lugar (mayong pakinabang), kadlagan.

karahayan-boót,⁹³ pagkamoot na gikan sa dalisay na boót, o sa pakikipag-tipan, pagmakulog, kabootan.

karit,⁹⁴ gamit sa pagputol na may tikong tarom na nakakabit sa kapotan (*kawit* sa Tag.).

kasalinggayaban/kagayagayaban, kaogmahan kun ini orog na matiwasay. There is a difference between these two Bicol adjectives. *Masalinggaya* translates *serenus* (-a, -um) meaning calm or serene and necessarily cheerful, while *magayagaya* translates *placitus* (est) and a number of other words like *incundatus* (est), *laetificus* and *gavisus* (est) meaning pleasing, delightful or joyful. This difference is best seen in the Collect for December 29 where *serénium* modifies *vultus*: "...sereno vultu nos...intuere...", rendered in Bicol as "...hilinga kami kan saimong masalinggayang lawog..."; and in the communion antiphon of the second Sunday of Advent: "...et vide incunditatem, quae veniet tibi a Deo tuo" (Bar 4,6), which in Bicol reads, "...dangan hilinga an kagayagayaban na

madatong saimo gikan sa saimong Dios." In this biblical passage, *kagayagayaban* translates *incunditatem* to mean joy or delight.

kasombikalan (*masombikal*),⁹⁵ pagtumang o paglapas nin pagtiwala nin kapwa.

katadongan (*tadongan*),⁹⁶ tamang pagsabot, pagnamit (sa isip), pagtood kan tamang kahulugan; an kakayahan na magdisiplina sa sadiri sa paagi nin paggamit ni razon; kakayahan sa tamang pagmidbid kun ano an tama o marhay asin an salâ o maraot. Mas katumbas kaini sa Ingles an *prudence* kisa *wisdom*. Kaya, *magtadong*, boot sabihon gamiton an donong o tamang pagsabot tanging gibohon kun ano an marhay asin likayan an maraot.

katalawan,⁹⁷ takot (pagkatakot).

katigayonan,⁹⁸ marahay-rahay na boót o karahayan-boot (good, beautiful, orderly disposition).

katimaan,⁹⁹ pagka-maingat asin maorop na pagaram o pagsiyasat.

katubang (*katubangan*),¹⁰⁰ pagka-mabinunga, kalabihan o kasaganahan, dagyâ.

kautoan,¹⁰¹ rigsok, pagnanasa (Tag.).

kurab (*kuminurarab*),¹⁰² literal na kahulugan kaini iyo an biglang pagdarakula asin pagkusog (nin laad) nin

⁸⁹ מַיָּד, *mî-yad* (Heb.); *manus, manus* (Vul.), *manu* sa 1 Sam 17,37 (cf. Enot na Babasahon [II], Semana II-Martes).

⁹⁰ מַבְּיַת אֵלֵי, *'el-mib-bêt* (Heb.); *conseptum, -i* (Vul.), *conseptu* sa 2 Hade 11,15; Enot na Babasahon (II), Semana XI-Viernes.

⁹¹ תְּהוֹם, *tâ-hô-wm* (Heb.); *abyssus, abyssi* (Vul.) *abyssi* sa Gen. 1,2.

⁹² מַדְבָּר, *hâ-râ-bô-wt* (Heb.); *desertum, deserti* (Vul.), *deserta* sa Is. 58-12 (cf. Enot na Babasahon, Sabado Paka-Miercoles de Ceniza)

⁹³ חֶסֶד, *kheh-sed* (Heb.); *miseratio, miserationis* (Lat.). Hbw. sa Sal 51, 1: covenantal love, loyalty, mercy, and kindness, often translated as "loving-kindness" or "steadfast love"

⁹⁴ לַמַּזְמֵרֹת, *lâ-maz-mê-rô-wt* (Heb.); *falx, falcis* (Vul.), *falces* in Is. 2,4; Enot na Babasahon, Adviento I-Lunes.

⁹⁵ עֲשָׂו, *pâ-šâ* (Heb.); *iniquitas, iniquitatis* (Lat.). Hbw. sa Sal 51,3.

⁹⁶ φρονεῖτε, *phroneite* (Gk.); *sapio, sapere* (Vul.), *sapite* sa Col. 3,2. Cf. φρονεῖς, *phroneis* (Gk.); *sapis* sa Mt. 16,23 (Evangelio, Domingo XXII); Sal 2,10 sa Salmo, Pascua

IV - Viernes. Sa Lc 1,17: φρονήσει, *phronēsei* (Gk.); *prudentia, -ae* (Vul.).

⁹⁷ δειλιάτω, *deiliatō* (Gk.); *formido, formidare, formidavi, formidatus* (Vul.), *formidet* sa Jn 14,27 sa Evangelio, Pascua V-Martes.

⁹⁸ *Dispositio, dispositionis*, cf. Colecta, Domingo IX nin Taon; Vigilia Pascual, n. 30.

⁹⁹ φρόνησιν, *phrōnesin* (Gk. Sept.); *prudentia, prudentiae* (Vul.), *prudentiam* sa Bar 3,9. Cf. Ika-anom na Babasahon, Vigilia Pascual.

¹⁰⁰ דַּבְּרֵי, *dâ-šen* (Heb.); *ubertas, ubertatis* (Vul), *ubertate* sa Sal 65,11 (cf. Salmo Responsorial, Kafiestahan ni San Isidro Labrador).

¹⁰¹ ἡδονῶν, *hēdonōn* (Gk.); *concupiscentia, concupiscentiae* (Vul.), *concupiscentiis* sa Snt 4,1 (cf. Enot na Babasahon [II], Semana VII-Martes).

¹⁰² διεπρίοντο ταῖς καρδίαις, *dieprionto tais kardiais* (Gk.); *disseco, dissecare, dissecavi, dissecatus* (Vul.), *dissecantur cordibus* (Vul.) sa Mga Gibo 7,54/56. Cf. Enot na Babasahon, Pascua III - Martes.

kalayo. Sa *Libro nin mga Gibo* (7, 56) ini katumbas kan an expresion sa Griego na διεπρίοντο ταῖς καρδίαις (*dieprionto tais kardiais*), i.e., “nagkabaranga an puso,” kun literal na isasa-Bikol, kaya boot sabihon “nag-orog na kaanggotan,” kaya “kuminararab na kaanggotan” (*infuriated* sa Ingles).

kitab-kutab (o *kurab-kutab*),¹⁰³ paghorop-horop, pag-atid-atid (na naghiihiro kan puso, boot o isip).

kuyong-kuyong,¹⁰⁴ yugyog.

L

ladano,¹⁰⁵ lana nin mira (ginagamit na pambulong).

lagpitan,¹⁰⁶ simpleng armas na bugkos o sinturon na tirador, gamit sa pag-apon nin (saradit na) gapô (balang gapô).

lakemâ (*napalakemâ*),¹⁰⁷ pababaon (tambahon pababâ); lugmok.

lansi,¹⁰⁸ magpatubod sa sala; manloko.

lantay,¹⁰⁹ halangkaw an halaga, dalisay, fino.

lawigan,¹¹⁰ pagbirik sa iba (o salang) padumanan kaya nawawarâ, mapasala nin agihan o napaparayô sa padudumanan, mawara, malagalag.

layag (*nag-*),¹¹¹ maglakbay sa dagat, magbaroto.

layan-layan,¹¹² naghiihiro nin paitok-itok.

lentisco,¹¹³ pistacia lentiscus (o almácigo), sadit na kahoy sa familia kan pistacia.

likelik,¹¹⁴ maghale sa pagpatagô (pagpa-iplî) sa sarong lugar.

likes,¹¹⁵ palibotan ta linalaóm.

lingoy (*salingoy*),¹¹⁶ balikan nin hiling; magtaó nin pagmangno (pansin).

lítag,¹¹⁷ kasangkapan na pangdakop o pangkulong nin mga hayop, nalalaoan alagad dai na naluluwasan o nadudulagan kan nadakop, o nagpupugol nin sarong kabtang o parte kan hawak kan nadakop kaya dai nakakadulag.

lugtos (*nalugtos*),¹¹⁸ nagabâ, naraot, nabari kayâ nalusotan o nadulagan, kaya natalingkas..

lupog,¹¹⁹ lubos na pilay, dai nanggad nakakalakaw.

¹⁰³ מְדַבֵּר, wə-heḡ-yō-wn (Heb.); *meditatio, meditationis* (Vul.), *meditatio* sa Sal 19,14 (cf. Enot na Babasahon [III], Semana VII-Lunes).

¹⁰⁴ יָעַן yā-nî-ū (Heb.) sa Sal 22,7 (cf. Salmo kan Enot na Babasahon, Domingo nin mga Palma).

¹⁰⁵ שָׂטָן wā-lōṭ (Heb.); *stacte, stactes* (Vul.), *stacten* sa Gen. 37,25; cf. Enot na Babasahon, Cuaresma II-Viernes.

¹⁰⁶ מְבַנֵּן wə-qal-lə-ōw (Heb.); *funda, fundae* (Vul.), *fundam* sa 1 Sam 17,40 (cf. Enot na Babasahon [III], Semana II-Miercoles).

¹⁰⁷ שָׁחַח šā-ḥāh (Heb.); *humilio, humiliare* (Vul.), *humiliata est* sa Sal 44,25 (cf. Salmo Responsorial (II), Semana I-Jueves).

¹⁰⁸ מְדַבֵּר yə-pūt-teh (Heb.); *decipio, decipere* (Vul.), *decipiatur* sa Jer 20,10 (cf. Enot na Babasahon, Cuaresma V-Viernes).

¹⁰⁹ מְבַנֵּן ū-mip-paz (Heb.); *pretiosus, pretiosa -um* (Vul.), *pretiosum* sa Ps 19,10 (cf. Noviembre 30, Salmo Responsorial).

¹¹⁰ מְבַנֵּן pā-nî-nū (Heb.); *declino, declinare* (Vul.) *declinavit* sa Is 53,6 (cf. Enot na Babasahon, Vigilia Pascual); מְבַנֵּן wə-šā-tê (Heb.), Sal 40,5 (cf. Salmo Responsorial (II), Semana I-Miercoles).

¹¹¹ ἀπέπλευσαν, *apepleusan* (Gk.); *navigo, navigare, navigavi, navigatus* (Vul.), *navigaverunt* sa Mga Gibo 14,26, Enot na Babasahon, Pascua V – Martes.

¹¹² מְבַנֵּן mə-ra-ḥe-pēṭ (Heb.); *fero, ferre* (Vul.) *ferrebat* sa Gen. 1,2.

¹¹³ *scinus, scini* (Vul.), *scino* sa Dan 13,34/35 (cf. Enot na Babasahon, Cuaresma V-Lunes).

¹¹⁴ ἀνεχώρησεν, *anechōrēsen* (Gk.); *recedo, recedere* (Vul.), *recessit* sa Mt 2,13 (cf. Evangelio, Kafiestahan ni Juan Evangelista).

¹¹⁵ מְבַנֵּן hiq-qî-pū-nî (Heb.); *obsideo, obsidere* (Vul.), *obsedit* sa Sal 22,17 (cf. Salmo sa Enot na Babasahon, Domingo nin mga Palmas).

¹¹⁶ ἐπίδε, *epide* (Gk.); *respicio, respicere* (Vul.), *respice* sa Mga Gibo 4,29 (cf. Enot na Babasahon, Pascua II-Lunes).

¹¹⁷ מְבַנֵּן hap-pah (Heb.); *laqueum, laquei* (Vul.), *laqueo* sa Sal 124,7 (cf. Salmo Responsorial, Kafiestahan ni San Juan Evangelista).

¹¹⁸ מְבַנֵּן niš-bār (Heb.); *contreo, contrire* (Vul.), *contritus est* sa Sal 124,7 (cf. Salmo Responsorial, Kafiestahan ni San Juan Evangelista).

¹¹⁹ ἀδύνατος, *adynatos* (Gk.); *claudus, -a, -um* (Vul.), *claudus ex utero matris* sa Mga Gibo 14,8; cf. Enot na Babasahon,

lupon,¹²⁰ pagtiripon.

lusob (paglusob),¹²¹ madahas na pagsulong laban kiisay man (Tag., salakay).

M

magaro,¹²² masinarig, maamo, malumanay.

magdagsang,¹²³ basta o basang na sanang maglusob (sa pagkulog).

magharubay (CS), *magbareta*, ipa-isi (ipaaram) sa katawohan, magpalakop sa paagi nin paghulit o pagtukdo. Equivalent of the Latin *praedicare* (Ing., *to proclaim* or *to foretell*) and *praeconari* (to proclaim) and its derivative noun *praeconium*, *praeconii* (a proclamation beforehand, thus a prophecy or an oracle). Both Latin words are prefixed with *prae-* which means *before*. Both can be used together to constitute one sense of a meaning, for instance in the second Advent Preface which reads: “*Quem praedixerunt cunctorum praeconia prophetarum...*” Here, *praeconia* is the subject of *praedixerunt* which is translated in Bicol in the passive form, “*Ibinarubay siya sa (mga) hula kan gabos na profeta...*” In other words, it is the oracles (*mga hula*) of the prophets that proclaimed (*nagharubay*) the coming of Jesus. *Praedicare* occurs once again in the first preface for feasts of the Virgin Mary, “*Et te in ... beatæ Mariae semper Virginis collaudare, benedicere et praedicare.*”¹²⁴ In Bicol, unlike in the English translation, *praedicare* is distinguished from *glorificare*, thus the Bicol translation of the whole sentence reads, “*Asin sarabay na mag-oman, magrokyaw asin magharubay saimo sa...ni Santa Maria danay na Virgen.*” A noun which is derived from *praedicare*, i.e., *praedicatio (-onis)*, is used in the fourth common preface: “*...verbo praedicationis erudias...*”¹²⁵ In this preface, there are three verbs attributed to the Lord, *corroborare* (to strengthen), *erudire* (to teach) and *tueri* (to protect or to watch over). The Lord *strengthens*

the Church, *teaches* her and *watches over* her, said preface proclaims. In particular, the Lord teaches the Church by way of the word that is the object of proclamation (*verbo praedicationis*) – thus in Bicol, “*... (an saimong Simbahan)...binuhulitan (mo) kan tataramon na binabarubay...*” *Praedicare* could have also been translated in Bicol as *magrokyaw*. But *magrokyaw* can also translate *benedicere*, *affere* or *adferre*, *nuntiare*, *denuntiare* or *pronuntiare*. Nonetheless, in keeping with a caveat from *Liturgiam authenticam*, the use of a single vernacular word for rendering differing Latin terms is here as much as possible avoided.¹²⁶ Thus, *magharubay* (*praedicare* or *praeconari*) is distinguished from *magrokyaw* (*benedicere*), *magbalangibog* «*kan marabay na bareta*» (*evangelizare* which is to spread by way of announcing or preaching), and *ipaisi* or *magpa-isi* (*nuntiare*).

maghumang, (*imminere*), nagpapataniid ta may naguumabot na katibaadan. The Collect for Friday, Week I Advent speaks of “*ab imminētibus peccatorum nostrorum periculis*”. When one reads the context of the prayer and considering that *imminētibus* is used with *periculis*, *imminētibus* (from *immineo*, *imminere*) comes to mean not only something that looms or is forthcoming but something imminent as *to threaten*. In Bicol, this is best expressed by *naghubumang* and not simply by *nagdadangadang* (approaching), thus the text above is translated, “*...hale sa mga naghubumang kapahamakan kan samong mga kasalan...*”

magburot (*urgeo*, *urgere*), orog na paghingowa sa pagsunod o paghanap (press hard in pursuit, urge).

magmanso,¹²⁷ magtukdo sa pagpatood na gibohon na sayon o marhay an sarong bagay (arog baga sa pag-andam); siring man an ginagamit na tataramon sa Bisaya, *magsanay* sa Tag.)

Pascua V – Lunes; κολοῦς (Gk.); *debilis*, *debile* (Vul.), *debiles* sa Mt 25,30; Evangelio, Adviento I-Miercoles.

¹²⁰ מַלְאָכָה ‘ā-daṭ (Heb.); *concilium*, *-i* (Vul.), *concilium* sa Sal 22,17 (cf. Salmo sa Enot na Babasahon, Domingo nin mga Palmas).

¹²¹ *Incurtio*, (*-onis*), *incursiōne* sa Solemneng Pagbendicion, Vigilia Pascual. (Ing., attack, invasion).

¹²² מַלְאָכָה ‘al-lūp (Heb.); *mansuetus -a, -um* (Vul.), *mansuetus* sa Jer 11,19, Enot na Babasahon, Cuaresma IV-Sabado.

¹²³ ἐπιθήσει, *epithēsetai* (Gk.); *adpono*, *adponere*, *adposui*, *adpositus* (Vul.), *adponetur/noceat* sa Mga Gibo 18,10; cf. Enot na Babasahon, Pascua VI – Viernes..

¹²⁴ Prefacio I para ki Virgen Maria.

¹²⁵ Prefacio IV, Comun.

¹²⁶ *Liturgiam authenticam*, n. 51.

¹²⁷ מַלְאָכָה, *yil-mə-ḏū* (Heb.); *exerceo*, *exercere* (Vul.), *exerebuntur* sa Is. 2,4; Enot na Babasahon, Adviento I-Lunes.

māgmunda (*dirigo, dirigere*),¹²⁸ ipahiling an padumanan, maggiya, magdara pasiring kun saen (to direct or to guide).

magsadol (*incitare*),¹²⁹ magtao nin dahilan na arogon ta marahay o magayon; magtao nin buhay (to inspire, to arouse, to urge on).

magsanggawad (*succurrere*),¹³⁰ maghidali sa pagtabang, o magsalo (mag-agod) nin kagabatan nin kapwa.

magsulang,¹³¹ magpugol, mag-olang.

magtalanbok (*insero, inserere*), ilaog, isingit, itanom.

magtingraw (*effulgere*¹³² o *infulgere*),¹³³ magkintab na nagli-liwanag, magkinang, magsilyab (to shine forth, to glitter, Ing.).

magtiwâ-tiwâ,¹³⁴ mayong kamanungdanan na paulit-ulit na tinataram.

magtugis (*exsequor, exsequi*), dai pag-ontokan na hanapon, susugon, sunodon, o lapagon (lamagon) ta raraoton kun bako man tanganing gadanon.

mag-ugid,¹³⁵ maghingowang makua o makamit an sarong bagay, maghanap nin sarong tawo tanganing makua (Rin.: maturakan).

makot (*namakotan*),¹³⁶ pukaw (napukawan), sabrit (nasabritan), laad (napalaad).

manambitan,¹³⁷ magtangis (maghibi) sa pagmundo o ta napupungaw; mourn (Ing.).

ma-orop,¹³⁸ hararom na sinasaboot.

mará (*mamaráng daga*),¹³⁹ alang; bakong basâ.

marakwâ,¹⁴⁰ palabí-labí sa kinabanon na yaman, siram o kaogmahan.

maris-maris,¹⁴¹ pagbadô-badô na formal sa manlaen-laen na color pigbordahan.

masigkat (*festinanter*), tolos-tolos, marikas (bakong pahaloy-haloy).

marígon,¹⁴² odok-sa-boót (pusog-na-boót), tudok sa boót.

marími,¹⁴³ hibi nin kanding (*mehebe*) na garo ngkekeha; humalinghing (Tag.).

masalinggaya,¹⁴⁴ magayagaya, maogma.

matalaw (*na-puso*),¹⁴⁵ matatakton (madaling matakot).

mátapong,¹⁴⁶ mabugtak nin kalot sa palibot.

maugay (*ugay*),¹⁴⁷ nagpapahiling nin maboot (boot) na ugali, karahayan-boot, pagka-mahcherakon, pagka-

¹²⁸ Antifona sa Comunion, Diciembre 19.

¹²⁹ Prefacio II para sa mga Santos.

¹³⁰ Prefacio III, Mga Domingo nin Taon.

¹³¹ *Insurgo, insurgere* (Lat.); rise up (against), impede.

¹³² Prefacio I para sa Gadan.

¹³³ Prefacio I, Pasko nin Pagkamundag.

¹³⁴ βατταλογήσητε, *battalogēsēte* (Gk.); *multum loquor, loqui, locutus sum* (Vul.), *multum loqui* sa Mt. 6,7 Evangelio, Cuaresma I – Martes.

¹³⁵ מְבַקְשִׁי me-vak-shei (Heb.); *quaero, quaerere, quaesivi, quaesitus* (Vul.), *quaerentium* sa Sal 105,3; cf. Antifona sa Paglaog, Cuaresma IV-Jueves.

¹³⁶ הָרָה hā-rāh (Heb.); *irascor, irasci, iratus sum* (Vul.), *iratus est* sa Hos 8,5; cf. Enot na Babasahon, Semana XIV – Martes.

¹³⁷ θρηνησετε, *thrēnēsete* (Gk.); *fleo, flere, flevi, fletus* o *ploro, plorare, ploravi, ploratus* (Vul.), *flebitis* o *plorabitis* sa Jn 16,20; cf. Evangelio, Pascua VI – Jueves.

¹³⁸ *Alacriter* (Lat.), eagerly; *propensius* (Lat.); *intentus* (*a, um*); ready willing, eager.

¹³⁹ הַי-יַב-בָּא-שָׁח (Heb.); *aridum, aridi* (Vul.), *arida* sa Gen. 1,9.

¹⁴⁰ ὀσώτωσ/ *asotōs* (Gk.); *luxuriose* (Lat.); *prodigal* o *dissolute* (Ing.); *malubò* (Tag.). Cf. Lk 15,13; Evangelio, Cuaresma II-Sabado.

¹⁴¹ לִיר-קָמֹ-וַלֵּי, *lir-qā-mō-wlē* (Heb.); *fimbria, fimbriae* (Vul.), *fimbriis* sa Ps 45,14-15.

¹⁴² *Sincerus, -a, -um* (Lat.). Cf. Cuaresma III-Sabado, Pamibi Pakacomunion.

¹⁴³ κράζειν, *krázēin* (Gk) sa Tobit 2,13 sa Septuagint; *balò, balare, balantis* sa Tobit 2,21 sa Vulgata (cf. Enot na Babasahon [I], Semana IX-Martes).

¹⁴⁴ εὐφράνθησαν, *effrānthēsan* (Gk. Sept.) sa Bar. 3,34.

¹⁴⁵ לֵבֶב, *lēbēb* (Heb.); *pusillanimis, pusillanimis* (Vul.), *pusillanimis* sa Is. 35,4 (cf. Enot na Babasahon, Adviento II-Lunes).

¹⁴⁶ יָשׁ-פֹּקֵי, *yis-pōkē* (Heb.); *circumdo, circumdare* (Vul.), *circumdabit* sa 2 Had 19,32 (cf. Enot na Babasahon [II], Semana X-Martes).

¹⁴⁷ חַנְנִיּוֹן hān-nūn (Heb.); *clemens, -tis* (Vul.), *clemens* sa Sal 145,8; cf. Salmo Responsorial, Cuaresma IV-Miercoles.

matinao, o pagmakulog (mapagmakulog); habag (Tag.).

minasbad,¹⁴⁸ halabang batbat na armas, na an duwang gilid matarom, (espada, Esp.; sword, Ing.).

muleta,¹⁴⁹ (personal na) pagheling (huli sa sadiring pag-isip o paghona) dapit sa sarong bagay.

mundâ (*magmundâ*),¹⁵⁰ magpasunod (giya), magdara pasiring sa sarong padumanan, magtukdo kan tamang agihan.

muting,¹⁵¹ puting dungis o kiskis sa mata (sa *cornea*).

N

nagpupuron,¹⁵² nagpapa-itok (palibot-libot).

nag-uumang,¹⁵³ nag-aanggot, dai mapugolan na pag-anggot, masuya huli sa salang gibo.

nabimabaan (*bimabâ*), gikan sa *pabâ* (thirst), nahale an *pabâ* huli ta nag-inom, katumbas kan Latin na *inebriatus* (v., part.), quenched, saturated, drenched.

nakakadagkâ (*alacris, alacriter*),¹⁵⁴ nakaka-pamâwot nin sarong bagay ta marahay o magayon, kaya nakakatao nin buhay (spirited or lively).

nakakahimalong,¹⁵⁵ nakakapatubod o nakakapa-oyon na pagpahayag ta may tugmang dahelan (razon).

nalûay,¹⁵⁶ nagluya; weary (Ing.).

napatimasang, v., *amittere* (*amitto, amisi, amissus*), dai napangatamanan nin marhay kaya nawara o naraot, na dai na lugod napakinabangan. The Latin word is a compound of the prefix *a-* and the verb *mittere*. Ordinarily this verb can simply mean to lose something (etymologically, *to send away*). But the prefix *a-* suggests that what is lost is something that was allowed to slip *away*, as though to go to waste. The word occurs in one of the prefaces on Ordinary Sundays: "...*tua dona... amiseramus...*"¹⁵⁷ In this preface, we recognize that it was through Jesus' obedience to the will of the Father that restored His gifts to us, yet it is through our *disobedience* that these gifts are lost. We see here the contrast between the consequence of Jesus' obedience and that of our disobedience: obedience restores God's gifts, thus making these gifts available to us for our great benefit, yet disobedience wastes this opportunity and lets these gifts simply to slip away from our grasp. This idea of squandering God's gifts is best expressed in Bicol not just by "*winarâ*" (lost) but more so by "*napatimasang*".

naruso,¹⁵⁸ nagbàgong isip ta naherak, napalumoy an boot.

nasirob,¹⁵⁹ napasò sa labi-labing init.

ngalò (*mangangaloan*),¹⁶⁰ luya (maluya/mangluluya).

nganá (*panganà, nganá-nganá*),¹⁶¹ bako nang tama (sa sukol o bilang) ta nakakalabí, pahingusto na labi pa sa dapat; patabad (Cat.).

¹⁴⁸ μάχαιρα, makhaira (Gk.); *gladius, i* (Vul.) *gladii* sa Lk 22,38.

¹⁴⁹ חֵצֵי־חַיִּים, has-sə-‘ip-rîm (Heb.); *pars, partis* (Vul.), (*duas partes* sa 1 Had 18,21 (cf. Enot na Babasahon [II], Semana X-Miercoles).

¹⁵⁰ κατευθύναι, *kateuthynai* (Gk.); *dirigo, dirigere, direxi, directus* (Vul.), *dirigendos* sa Antifona sa Comunión, Diciembre 19; cf. Lc 1,79.

¹⁵¹ λευκώματα, *leukómata* (Gk.), sa Tobit 2,10 (cf. Enot na Babasahon [I], Semana IX-Martes).

¹⁵² νήθουσιν, *nêthousin* (Gk.); *neo, nere* (Vul.), *nent* sa Mt 6,28;

¹⁵³ זָרַחַי, zō-‘êm (Heb.); *irascor, irasci, iratus sum* (Vul.), *irascitur* sa Sal 7,11, Salmo Responsorial, Cuaresma IV-Sabado.

¹⁵⁴ Colecta, Domingo III-Adviento.

¹⁵⁵ εὐρυθμον, *eurythmon* (Sept.); *compositus, -a -um* (Vul.), *compositum* sa Est 4,24; cf. Enot na Babasahon, Cuaresma I – Jueves.

¹⁵⁶ חֵלְוָה, wə-nil-‘āh (Heb.); *infirmo, infirmare, infirmavi, infirmatus* (Vul.), *infirmata est* sa Sal 68,10; cf. Salmo, Pascua VII – Martes. Cfr. An Banal na Biblia (binikol ni Mons. N. de los Santos), p. 950.

¹⁵⁷ Prefacio VII, Mga Domingo nin Taon.

¹⁵⁸ וַיִּנְחַם, vai-yin-na-chem (Heb.); *placo, placare, placavi, placatus* (Vul.), *placatus* sa Ex 32,14; cf. Enot na Babasahon, Cuaresma IV-Jueves.

¹⁵⁹ ἐκαυματίσθη, *ekaumatisthē* (Gk.); *exaestuo, exaestuare* (Vul.), *exaestuavit* sa Mc 4,6 (cf. Evangelio, Semana III-Miercoles).

¹⁶⁰ יָפֵי, yî-‘ā-pū (Heb.); *deficio, deficere* (Vul.), *deficient* sa Is. 40,31 (cf. Enot na Babasahon, Adviento II-Miercoles).

¹⁶¹ *Excessus, (-us), excessibus* sa Pamibi sa mga Dolot, Cuaresma II-Sabado.

ngola (Sor.), boot sabihon sa Matnog (Sorsogon) púla, dai nakakataram.

P

paayap,¹⁶² padorosan o pahanginan tanging ilupad o palidon an ohot asin atá.

pagaróon,¹⁶³ paamohon o pabooton arog kan hayop na binabahog tanging mapasunod asin dai mangagat.

pagdamdam (Tag.),¹⁶⁴ pagmate, namamatean dapit sa sarong bagay o pangyayari.

pagdulonan,¹⁶⁵ lugar na nasasakopan (teritorio); sagkodan (sagkoran) nin sakop; hangganan (Tag.).

pagsinárom,¹⁶⁶ pag-abot nin banggi ta nagsusulnop na an aldaw.

pakana (*mag-isip nin pakana*),¹⁶⁷ planong ginigibo sa hilom na maggibo nin makakakulog sa kapwa.

pakikibusog,¹⁶⁸ mag-agi nin kadificilan asin nakakapagal na paghingowa na magkamit nin sarong bagay, o na malampasan an sarong olang; pagkaribaraw.

pákit (pákiton),¹⁶⁹ gisi (gisión), pirit o dai tuyo na suhayon an sarong bagay, arog kan ginigisi na tela o papel.

palumpog,¹⁷⁰ marambong asin matunok na tinanom na dai man naglalangkaw (shrub, Ing.).

pangga,¹⁷¹ alang (mayo nin tubig), mará, dugang (Cat.).

pangilin (*ipangilin*, *pinangilin*),¹⁷² ipalahos, ilikay; *parsus* (from *parvo*, *parvere*), spared (Ing.).

paomay-boot,¹⁷³ pagpalumoy nin boot orog na kan nakulgan tanging maúlán.

papiro,¹⁷⁴ gamit na sinusuratan gikan sa tangkay nin tinanom na nagtutubo sa tubig.

parapamuta,¹⁷⁵ puta, pampam, babaeng bayadán (Ing., prostitute, harlot).

paso,¹⁷⁶ hababaw na parte nin salog o sapa kaya natutungtungan asin nalalakawan.

patente,¹⁷⁷ doseng pidasong tinapay na linalaag sa altar sa atubang kan Kagurangnan sa aldaw kan Sabbath [shew-bread, Ing.].

¹⁶² רֶחַל, zō-reh (Heb.); *ventilo*, *ventilare*, *ventilavi*, *ventilatus* (Vul.), *ventilatum est* sa Is. 30,24; cf. Enot na Babasahon, Semana XXXIV-Sabado.

¹⁶³ δαμάζεται, damazetai (Gk.); *domo*, *domare* (Vul.), *domantur* sa San 3,7 (cf. Enot na Babasahon [II], Semana VI-Sabado).

¹⁶⁴ φρονούντες, phronountes (Gk.); *sentio*, *sentire* (Vul.), *sentientes* sa Phil 2,2 (cf. Enot na Babasahon, Kafiestahan kan Orog Kabanal na Ngaran ni Jesus, Enero 3).

¹⁶⁵ ὁρίων, horiōn (Gk.); *finis*, *finis* (Vul.), *finibus* sa Mga Gibo 13,50. Cf. Enot na Babasahon Pascua IV – Sabado; Enot na Babasahon, Pascua V - Sabado.

¹⁶⁶ Ὠψίας, *opsias* (Gk.); *vesper*, *vesperis* (Vul.) *vespere* sa Mt 26,20 (Cf. Evangelio, Miercoles Santo).

¹⁶⁷ חֲשֹׁבוֹתָי, wə-nah-šə-ḥāh (Heb.); *cogitatio*, *cogitationis* (Vul.), *cogitationes* sa Jer 18,18 (cf. Enot na Babashon Cuaresma II-Miercoles).

¹⁶⁸ ἀγωνί, agōni (Gk.); *sollicitudo*, *sollicitudinis* (Vul.), *sollicitudine* sa 1 Tes 2,2 (cf. Enot na Babasahon, Kafiestahan ni San Agustin de Catorbery).

¹⁶⁹ קָפַח, qā-rāp (Heb.); *capio*, *capere* (Lat.). Cf. Osea 6,1.

¹⁷⁰ בַּשֶּׁבֶט bas-sə-ḥaḳ (Heb.); *vepris*, *vepris* (Vul.) *vepres* sa Gen. 22,13.

¹⁷¹ שֵׁי-יָאֵחַ šī-yāh (Heb.); *inaquosus*, *-a*, *ium* (Vul.), *inaquosa* sa Sal 63,3. Cf. Salmo, Domingo XXII; Is 58,11, Enot na Babasahon, Sabado Paka-Miercoles de Ceniza.

¹⁷² חֲפָצִים ḥā-śaḳ-tā (Heb.); *parco*, *parvere* (Vul.), *pepercisti* sa Gen. 22,16.

¹⁷³ ἵλασμόν, hilasmon (Gk.); *propitiatio*, *propitiationis* (Vul.), *propitiationem* sa 1 Jn 4,10 (cf. Enot na Babasahon, Martes Paka-Epifania o Enero 8).

¹⁷⁴ נְזִי, wā-ḡō-me (Heb.); *juncus*, *junci* (Vul.), *junci* sa Is 35,7 (cf. Enot na Babasahon, Adviento II-Lunes).

¹⁷⁵ πορνῶν, pornōn (Gk.); *meretrix*, *meretricis* (Vul.) *meretricibus* sa Lc 15,30; cf. Evangelio, Cuaresma II-Sabado.

¹⁷⁶ חַלְהָל han-nā-ḥal (Heb.); *vadium*, *-i* (Vul.), *vadium* sa Gen 32,23; cf. Enot na Babasahon (I), Semana XIV–Martes.

¹⁷⁷ προθέσεως, protheseōs (Gk.); *propositio*, *propositionis* (Vul.), *propositionis* sa Mc 2,26 (cf. Evangelio, Semana II-Martes).

patimasang (*napatimasang*),¹⁷⁸ waraon, sayangon, dai magtao nin halaga (dai magpahalaga), mag-apon, dai magmangno kan halaga, bale-wala (Tag.).

piho,¹⁷⁹ dai natatanyog (pusog).

pintakasi,¹⁸⁰ fiesta, celebracion.

pong-pong (*-on*),¹⁸¹ patoninongon, patonongon, pundohon.

popónan (*uterus, uteri*),¹⁸² kabtang kan hawak nin babae na harani sa tulak, kun saen an omboy hingalò na nakahigdâ asin binabados (*womb* sa Ingles), gikan sa tataramon na *poón* (*base*), boot sabihon *patugmadan*. There is actually a current word for this concept used not only in Bicol but also elsewhere (for instance in the *Tagalog* provinces) which is, “*matris*”. Nonetheless, not only does this word sound foreign as it was derived from the Spanish “*matriz*” (also perhaps from Latin *mater, matris*, meaning mother), it also appears too informal and could even sound funny, thus making it unsuitable for liturgical use. Incidentally, however, an old woman somewhere in Libmanan (Camarines Sur) was heard using it, and when asked what it was, said that it meant the mother’s womb. When pressed for an explanation, she clarified that *popónan* is that part of the woman’s body that serves as a *base* (from the Bicol root *poón*, as in *poón nin kaboy* or *poón nin bukid*) on which the fetus rests and is nestled during pregnancy. After all, she continued, that is where life really begins (*diyán nagpopoón an bubay*). The old woman’s second statement, of course, is contestable. Certainly, there are those who would grab this statement to support the view that prior to implantation there is no human life. Yet ever since the second half of the nineteenth century, when microscopic techniques improved enough to allow scientists to observe the nuclei of cells, it has become the common opinion

(*certainly the Catholic position on the issue*) that fertilization, which occurs outside the uterus, instantiates the beginning of human life, involving as it does the merging of cell nuclei from the male and female parent. From the Catholic point of view, it would thus be inaccurate, if not patently erroneous, to say that human life begins in the *uterus*, as the old woman’s statement would have everyone believe. Nevertheless, this is not reason enough to dismiss outright the word *popónan* out of the liturgical vocabulary. First, the woman’s statement should be taken in context. It gives the impression that *popónan* may have been of ancient vintage and could probably have been coined at a time predating scientific discoveries. How it disappeared from everyday use is anybody’s guess. But the absence of an indigenous word for the Latin *uterus* seems to be reason enough to revive its use. After all, one can continue to invoke the woman’s explanation that the word refers to that part of the woman’s body that serves as a *base* (*poón*) on which the fetus rests and is nestled during pregnancy. As for her second statement, this could be rectified, presumably in *catechesis*, by having the word *popónan* assimilate an extended meaning,¹⁸³ that is, as that part of the woman’s body where the human embryo *begins* (*nagpopoón*) to *implant*. But supposing the word never really existed and that this was simply an instance of an old woman inventing a term, would this not constitute just the same a legitimate opportunity when a neologism might be introduced to further enrich the Bicol language? After all, the word has an etymological indigenous root (*poón*) and not too far-sounding from the Tagalog “*sinapupunan*” which means exactly the same thing.

prontal,¹⁸⁴ agihan (sa atubangan), bukasán, pinto, pwertahan, gate (Ing.).

¹⁷⁸ *Amitto, amittere, amisi, amissus* (*amittere*) sa Prefacio VII – Mga Domingo « kan Taon » .

¹⁷⁹ סָאֵ-מִלֵּךְ, *sā-mūk* (Heb.), sa Is 26,3; cf. Enot na Babasahon, Adviento I-Jueves.

¹⁸⁰ אֵפֻלָּהּ, *wə-’il-zū* (Heb.); *epulor, epulari, epulatus sum* (Vul.), *epulentur* sa Sal 68,4; cf. Salmo, Pascua VII – Lunes.

¹⁸¹ φραγήσεται, *phragēsetai* (Gk.); *infringo, infringere, infregi, infractus* (Vul.), *infringetur* sa 2 Cor 10,11, Enot na Babasahon (I), Semana XI-Jueves « kan Taon » .

¹⁸² Preface II, Adviento.

¹⁸³ Assimilation in language does not only refer to the process in which a change of a sound in speech is effected so that it becomes identical or similar to a neighboring sound. Over time, if a word is heard often enough given a certain meaning, it will become yet another part of the language, invariably by the process of passive assimilation. In this case, a word acquires added meaning apart from its original meaning.

¹⁸⁴ פֶּרֶץ, *šə-’ā-rīm* (Heb.); *porta, -ae* (Vul.), *portae* sa Ps 23,7 (cf. Antifona sa Paglaog, Domingo nin mga Palma).

puhoon,¹⁸⁵ raraoton (gagadon) sa makangirhat na paagi.

puhò,¹⁸⁶ paráon (pinapara o hinahale kaya nawawará), raót (raoton); mapupuhò (mararaot, mawawará, mapaparà).

punok (*mag-*),¹⁸⁷ alo, mayong ribok/girong, toninong.

R

rabsing,¹⁸⁸ agawon/ dukoton, darahon paharayô.

ragindin,¹⁸⁹ halangkaw na tinanom na may maniwang na dahon na kaayon sa familia nin doot, na nabubuhay sa tubig, o sa matamaw na daga.

ratak,¹⁹⁰ lubos na pagraoton, rompag.

resina,¹⁹¹ mapulot asin masusuloon na material na natutunaw sa tubig na garo dugos na gikan sa mga kahoy o iba pang mga tinanom; ginigibong polymer, kaya matagal, kaya nagagamit na pansulat, pampatong (Ing., coating), etc.

rìgon,¹⁹² kusog; *parìgonon* (pakusogon).

ringis (*maringis*), bangit¹⁹³; makuring-anggot.

ripay-dipay (*mag-*),¹⁹⁴ (ma-) ribong, (ma-) ribaraw, (mag-) duwa-duwa.

rugtas (*rugtason*),¹⁹⁵ raoton sa paagi nin pagbari; tangkason.

rukog-dukog,¹⁹⁶ mapasalâ magtungtong, maglakaw, o maghiro (an bitis) kaya nadadapla, arog baga kan napapahalnas (napapadarinas) o nasisingkog (ta may olang sa linalakawan).

ruyon-duyon (*rinuruyon-duyon*),¹⁹⁷ natatabyon o nahihiro ta dinodoros o nahahanginan.

rurop (*karuropan*),¹⁹⁸ siyasat (pagsiyasat) tanganing maaraman o tanganing masabotan.

rusò,¹⁹⁹ pasabong, pagsadol o hirò, boot sabihon huli sa pasabong (kan Espiritu) hinihimo an sarong gibo, garo bagsik na nagtutulod tanganing gibohon an sarong bagay.

S

sadol,²⁰⁰ paki-olay sa pag-alok na gibohon an sarong bagay (exhort, urge, excite), orog na an marahay.

¹⁸⁵ ἀπολέσει, apolesei (Gk.); *perdo, perdere, perdidì, perditus* (Vul.), *perdet* sa Mt 21,41; cf. Evangelio, Cuaresma II-Viernes; cf. Sal 105,23, Salmo Responsorial, Cuaresma IV-Jueves.

¹⁸⁶ יִישׁ-שָׁא-מַעַד (Heb.); *adtero, adterere* (Vul.), *adtritum est* sa Is 48,19 (cf. Enot na Babasahon, Adviento II-Viernes).

¹⁸⁷ תֵּלֵם-לַמֶּנָּח, tē-’ā-lam-nāh (Heb.); *deduco, deducere* (Vul.), *deducantur* sa Sal 31,18 (cf. Salmo Responsorial, Feb. 6, Kafiestahan ni San Pedro Bautista).

¹⁸⁸ ἄρπαγέντα, harpagenta (Gk.); *rapiò, rapere, rapui, raptus* (Vul.), *raptum* sa 2 Cor 12,2; cf. Enot na Babasahon (I), Semana XI-Sábado.

¹⁸⁹ קַלָּמ, qā-neh (Heb.); *calamus, calami* (Vul.), *calamum*, sa Is 42,3 (cf. Enot na Babasahon, Lunes Santo).

¹⁹⁰ *Corruptam* (*naturam*) from *cur- rumpo, rumpere* sa Pagbendicion kan Tubig (n. 54), Vigilia Pascual.

¹⁹¹ רִשְׁי ū-šə-rî (Heb.); *resina, -ae* (Vul.), *resinam* sa Gen. 37,25; cf. Enot na Babasahon, Cuaresma II-Viernes.

¹⁹² στήρισον, stērison (Gk.); *confirmo, confirmare* (Vul.) *confirma* sa Lk 22,32.

¹⁹³ Cf. J.F. OBLAS, *English-Standard Bikol Vocabulary*, Naga City: Gold Print Publishing House, 2019, p. 265.

¹⁹⁴ מוֹ-וַת, mō-wt̄ (Heb.); *fluctuatio, fluctuationis* (Vul.), *fluctuationem* sa Sal 55 (54),23 (cf. Salmo Responsorial [III], Semana VII-Martes).

¹⁹⁵ הִרְפָּנוּ, nə-nat-tə-qāh (Heb.); *dirumpo, dirumpere* (Vul.), *dirumpamus* sa Sal 2,3 (cf. Salmo Responsorial, Pascua II-Lunes).

¹⁹⁶ לַמ-מֹ-וַת (Heb.) sa Sal 66,9. Cf. תִּג-גֹּפְבָא-’e-חַן sa Sal 91,12; לַמ-מֹ-וַת sa Sal 121,3; תִּג-גֹּפְ-וַת sa Prb 3:23. Cf. Salmo Responsorial, Pascua III-Jueves.

¹⁹⁷ σαλευόμενον, saleuomenon (Gk.); *moveo, movere* (Vul.), *moveri* sa Lc 7,24 (cf. Evangelio, Adviento III-Jueves).

¹⁹⁸ חֵ-קֶר, hē-qer (Heb.); *investigatio, investigationis* (Vul.), *investigatio* sa Is. 40, 28 (cf. Enot na Babasahon, Adviento II-Miercoles).

¹⁹⁹ Sa Lc 2,27 ini pagpahayag sa Bikol kan Griego « ἐν τῷ Πνεύματι » (*en tō Pneumatī*) o kan Latin na « *in Spīritu* » (Vul.).

²⁰⁰ παρακαλῶ, parakalō (Gk.); *obsecro, obsecrare* (Vul.), *obsecro* sa Rom 12,1, Ika-duwang Babasahon, Domingo XXII; Cf. *Incitāmur* (*incio, incire, incivi(i), incitus*), sa Prefacio II, Mga Santos; (*Christi amore*) *inducti* sa Misa Crisma, Pagbāgo kan mga Panugâ sa Pagkapadi, n. 9.

sagwe,²⁰¹ saway, tuyaw ta dai tugot, o dai tugot kaya minatuyaw.

sakal,²⁰² gabat (pâsan); *sinasakálan*, pinapapâsan nin gabat.

saklot (*mananaklot*),²⁰³ maghanap asin mandakop nin biktima—na kinakakan, arog kan gibo nin sarong hayop (may pakpak siring sa gamgam, i.e., buitre).

salikop,²⁰⁴ palibotan, sakloban (takloban), laōmón.

saligsig,²⁰⁵ pinohon, haleon an mga nag-oorotwal (na burukol-bukol) (sift, Ing.).

saliboy,²⁰⁶ habay (habayán).

salíot (*nakisalíot*),²⁰⁷ magsingit(sa likod).

salomon,²⁰⁸ ilaog sa isip (kun sa kamot nakakapotan).

salungat,²⁰⁹ dai oyon, contra, laban sa.

sanggawad (*magsanggawad*),²¹⁰ magdalagan (madhidali) sa pagtabang.

sangkalán,²¹¹ rapason, tirahon.

sanglit, *sinanglitan*,²¹² pinaka-halangkaw (orog na kahalangkaw).

sangtaon,²¹³ enot na taon (sarong taon na).

sapyodon,²¹⁴ raoton, rompagon, ratakon.

sayod,²¹⁵ a) mayong paligoy-ligoy, tanos ta mayong dakul na pasikô-sikô o patagô-tagô sa pagtaram; b) malinaw na pagtaram.

Sheol,²¹⁶ sa Lumang Tipan, *Sheol* an apod sa “*kina-mumugtakan nin mga gadan*”, o eerokan nin mga nagadan, kaya nangangahulugan man na lobongan (lolobngan), o kalot. Sa Vulgata, inapod ini ni San Geronimo na “infierno” kaya nangahulugan man na “kamugtakan nin padusa” na kun apodon sa Ingles “hell”. An tataramon na *Sheol* dai ginagamit sa Bagong Tipan, alagad ini may katumbas sa tataramon na Griego, Ἅδης (*hadē*, Hades), boot sabihon “kamugtakan nin padusa” para sa mga maraot na nagadan (cf. Lc 16,23),²¹⁷ binikol na “infierno” na subli sa Español.

²⁰¹ ἐπιτιμᾶν *epitiman* (Gk.); *inrepro*, *inrepare* (Vul.) *inrepare* sa Mt 16,22.

²⁰² ὑποζυγίου, *hypozygiou*(Gk.); *subjugalis*, *subjugalis* (Vul.), *subingalis* sa Mt 21,5.

²⁰³ ὕλκη, *hā-‘a-yif* (Heb.); *volucris*, *volucris* (Vul.), *volucres* sa Gen 15,11 (cf. Enot na Babasahon [I], Semana XII-Miercoles).

²⁰⁴ סָבְבּוּ, *sə-ḥā-ḥū-nî* (Heb.); *circumdo*, *circumdare* (Vul.), *circumdederunt* sa Sal 18,5/6 (cf. Salmo Respomsorial, Cuaresma V-Viernes).

²⁰⁵ σινιάσαι, *siniasai* (Gk.); *cribro*, *cribrare* (Vul.) *cribraret*, sa Lk 22,31.

²⁰⁶ יָצַרְתִּי, *yir-‘ā-rū* (Heb.); *accingo*, *accingere* (Vul.), *accingentur* sa Sal 65,12 (cf. Salmo Responsorial, Kafiestahan ni San Isidro Labrador).

²⁰⁷ ἔλθοῦσα ὀπισθεν, *elthousa opisthen* (Gk.); *venio*, *venire*, (Vul.), *venit in turba retro* sa Mc 5,27 (cf. Evangelio, Semana IV-Martes).

²⁰⁸ ἄρπαγμὸν, *harpagmon* (Gk.) “something to be grasped at” in English as appears in the English Standard Version (ESV) of Philipians 2,6. This expression, however, does not appear in the Vulgate. Cf. Second Reading, Palm Sunday.

²⁰⁹ ἀντιτασσομένων, *antitassomenōn* (Gk.); *contradico*, *contradicere*, *contradixi*, *contradictus* (Vul.), *contradicientibus* sa

Mga Gibo 18,6; cf. Enot na Babasahon, Pascua VI – Jueves.

²¹⁰ *Succurro*, *succurrere*, *succurri*, *succursus* (Lat.), *succurreres* sa Prefacio III sa Mga Domingo « kan Taon ».

²¹¹ וְהִידְדִּי, *wə-hid·dī·ah* (Heb.); *inpello*, *inpellere* (Vul.), *inpellat* sa 2 Sam 15,14 (cf. Enot na Babasahon [II], Semana IV-Lunes).

²¹² גָּבַהּ, *niś-gāḥ* (Heb.); *excelsus*, *-a*, *-um* (Vul.), *excelsum* sa Is 12,4.

²¹³ בֵּנ־שָׂנָה, *ben-šā-nāh* (Heb.); *anniculus*, *-a*, *-um* (Vul.) *anniculus* sa Ex 12,5 (cf. Enot na Babasahon, Misa Pagkahapon, Jueves Santo).

²¹⁴ תִּס־פֶּה, *tis-peh* (Heb.); *perdo*, *perdere* (Vul.), *perdes* sa Gen. 18,23 (cf. Enot na Babasahon [I], Semana XIII-Lunes).

²¹⁵ παρρησία, *parrësia* (Gk.) sa Jn 10,24. Cf. Martes, Pascua – IV.

²¹⁶ שְׂא־וֹל, *šə-‘ō-wl* (Heb.); *infernus*, *inferni* (Vul.), *inferno* sa Sal 30,4. Cf. Sal 88,3,5; 6,5; 16,10; 139,8. Sa liturgia, sinasambit ini halimbawa sa Salmo paka Ika-apat na Babasahon, Vigilia Pascual.

²¹⁷ Cf. Mga Gibo 2,27.31. An kahulugan kan Ἅδης (*hadē*, Hades) digdi iyo an “binababaan sa kagadanan” o an “kagadanan” mismo. Cf. Mt 11,23; Mt 16,18; Lc 10,15; Kap 1,18; 6,8; 20,13.

sigbo,²¹⁸ palsokon, parongon (an kalayo).

simpil (*nin pagmatè*),²¹⁹ magabat asin hararom na pagmundo.

sinamsam,²²⁰ mga natadâ na mayo na nin halagá, nawâran nin halagá.

singkog (*singkogon*),²²¹ olang sa paggibo nin marhay asin nagdadara lugod sa gibong maraot; olang sa linalakawan kaya napapadaplaan; *tisod* (Tag.).

singot,²²² kagat (na may kamandag) gamit an ngipon-kun sa tawo gibohon nagwawat nin lugad.

siwawa (*pasiwawaon*, *pinasiwawa*),²²³ daogon or raoton sa maraot na paagi, sapawan.

siyá (*siyabán*, *siniyabán*),²²⁴ siyab (Tag.); natutukawan sa ibabaw nin kabayo o asno (saddle, Ing.).

subangan (*magsubang*),²²⁵ kun saen an aldaw nagsisirang.

sulpak,²²⁶ matagason na gapo.

súngay,²²⁷ saklay, ipapâsan, ipatong.

sunggab,²²⁸ magturungo sa pagraot nin kapwa (kaya *sinunggaban* boot sabihon *tinurungohan* na raoton), haleon o tanggalon sa paagi nin paggadan.

supang,²²⁹ maghale sa sarong ginikanan, maggikan (e.g., sarong pangyayari) huli sa sarong dahilan (kinaáabtan).

suplá (*masusupla*),²³⁰ banggaón asin patunayan na salâ.

suripot,²³¹ marahay (sa pagsabot na *moral*) sa atubang kan Diós, nabubuhay susog sa pamantayan (pagsukol) kan Diós na nag-aanino kan saiyang kabanalan asin karahayan (sa Ingles “*righteous*”). An *suripot* agid sa *matanos* na an boot sabihon tama o tanos an pag-sip asin gibo, kaya pantay an trato sa kapwa; makinuyog-kuyog sa ley kaya an gibo (ugali) susog sa ley, tatao magtaó sa kapwa kan *dapat* saiya (maginalang sa “kadapatan” nin kapwa), kaya sa Ingles “*just*”.

susto (*masustobán*),²³² magmatè (pamateon) nin dakulang takot.

T

²¹⁸ ἔσβεσαν, *esbesan* (Gk.); *extinguo*, *extinguere* (Vul.), *extinxerunt* sa Heb. 11,34 (cf. Enot na Babasahon [I], Semana IV-Lunes).

²¹⁹ מַעֲרֹר, *wə-ka'-sí* (Heb.); *maeror*, *maeroris* (Vul.), *maeroris* sa 1 Sam 1,16 (cf. Enot na Babasahon (II), Semana I-Martes).

²²⁰ שָׁלָל *ša-lāl* (Heb.); *spolium*, *spoliū* (Vul.) *spolia* sa Is 53,12 (cf. Enot na Babasahon, Vigilia Pascual); σκῦλα, *skyla* Gk.), *spolia* Lc 11,23 (Evangelio, Cuaresma III-Jueves).

²²¹ σκάνδαλον, *skandalon* (Gk.); *scandalum*, *scandali* (Vul.); *scandalum* sa Mt 16,23. Cf. Evangelio, Domingo XXII.

²²² הַחֲבֵטָה, *han-nā-šūk* (Heb.); *percutio*, *percutere* (Vul.), *percussus* sa Nr 21,8 (cf. Enot na Babasahon, Cuaresma V-Martes).

²²³ *subverto*, *subvertere* (Vul.), *subvertit*, Dan 13,55 (cf. Enot na Babasahon, Cuaresma V-Lunes).

²²⁴ וַיִּשְׂרַח וַיִּשְׂרַח, *way-ya-ḥā-ḥōš* (Heb.); *sterno*, *sternere* (Vul.), *stravit* sa Gen. 22,3.

²²⁵ ἀνατολή, *anatolé* (Gk.); *oriens*, *orientis* (Vul.), *ad orientem* sa Antifona sa Paglaog, Misa sa Visperas, Epifania; cf. Adviento II, Sabado.

²²⁶ קַהֲלֵלֵי מִישׁ, *ka-ḥal-lā-miš* (Heb.); *petram durissimam* sa Is 50,7. Cf. Enot na Babasahon, Miercoles Santo.

²²⁷ ἐπιθεῖναι, *epitheinai* (Gk.); *inpono*, *inponere*, *inposui*, *inpositus* (Vul.), *inponere* sa Mga Gibo 15,10.

²²⁸ διεχειρίσασθε *diecheirisasthe* (Gk.); *interemo*, *interemere*, *interemi*, *interemptus* (Vul.), *interemistis* sa Mga Gibo 5,30; cf. Enot na Babasahon, Domingo III – Pascua kan Pagkabuhay-liwat.

²²⁹ אֲרִירָה, *taš-mi-ah* (Heb.); *orior*, *ori*, *oritus sum* or *orior*, *oriri*, *ortus sum* (Vul.), *oriatur* sa Antifona sa Paglaog, Domingo IV Adviento. Cf. Is 45,8.

²³⁰ ἀντιπεῖν, *anteipein* (Gk.); *contradico*, *ere* (Vul.); *contradicere* sa Lc 21,15 (Evangelio, Domingo XXXIII kan Taon C).

²³¹ קִדְּיָה, *šad·diq* [sing], קִדְּיָה, *šad·di·qim* [pl.] (Heb.); δίκαιος (*dikaios*, nom, s.), δίκαιων, *dikaiōn* (gen. m., pl.) (Gk.); *justus*, *-a -um* (Vul.), *justorum* sa Lc 1,17; Enot na Babasahon sa visperas kan kafiastian ni San Juan Bautista; cf. Sal 97,12 (Enot na Babasahon sa kafiastian ni San Juan Evangelista).

²³² πτοηθήτε, *ptoēthēte* (Gk.); *terreo*, *terrere* (Vul.), *terreri* sa Lc 21,9 (Evangelio, Domingo XXXIII kan Taon C).

*tadongan*²³³ (cf. *katadongan*), saboton, namitan (sa isip), tûdan an kahulugan, aramon kun tama o salâ, marhay o maraot.

*tagalpô*²³⁴ pagmundô o pagtangis; pighati o pagluksâ (Tag.).

*tagdo*²³⁵ turò (e.g., hale sa anirà).

*tagpason*²³⁶ putolon o guntingon; lagbason nin tarom.

*takdá, itinakda*²³⁷ pinili ng enot (pinili na, bago pa o sa poon pa sana).

*takras*²³⁸ pagsuhay nin sarong kabtang nin sarong bagay ta pinuputol o sinasap-sapan sa gilid.

*talapis*²³⁹ ginagamit palibot sa habayan (paha) pangpahigot sa bugkos.

*talastas*²⁴⁰ magsiyasat tanganing masabotan.

*talaw (matalaw, katalawan)*²⁴¹ takot (matakot, pagkatakot).

*talidong*²⁴² mahiwas asin pantay na dagâ na may dikit lang na pagbabago sa pag-itaas.

*taluytoy (tina-luytoy)*²⁴³ magpanô (panoon).

*tangad*²⁴⁴ magheling sa itaas.

*tangguli*²⁴⁵ dugos, mapulot na mahamis sa gibo nin bubuyog nakukua sa anirà.

*tangkag (nakatangka)*²⁴⁶ husay (hinusay); ayos (Tag.), inayos.

*tamikalâ*²⁴⁷ gakod, bugkos arog baga kan kadena, e.g., nagbubugkos nin duwang tawo sa paagi nin kasunduan.

tantya (sa pagbilang)²⁴⁸ isihon (bilangon, sukolon) an halaga.

*tapi (pantapi)*²⁴⁹ tapis na pantahob.

*taras*²⁵⁰ tapyas, takras (Alb.), karos, sapsap, radas; pinapa-sadit ta dakulâ o hinihiwasan kun piót kaya iniinâan an gilid (higad) nin sarong bagay (hbw. “*an bukid tinatarasan...*”)

*taro*²⁵¹ linuluwas nin mga lukot o putyokan sa paggibo nin anirà na sarayan kan saindang dugos, nagtatagas pagnadodorosan kaya nagigin anirà; alagad ini matutunawon man na bagay orog na kun

²³³ φρονεῖτε, *phroneite* (Gk.); *sapio, sapere* (Vul.), *sapite* sa Col. 3,2. Cf. φρονεῖς, *phroneis* (Gk.); *sapis* sa Mt. 16,23 (Evangelio, Domingo XXII).

²³⁴ כֶּהָה, *kê-hâh* (Heb.); *maeror, maeroris* (Vul.) *maeroris* sa Is 61,3.

²³⁵ מִדְּבַשׁ, *mid-də-ḥaš* (Heb.); *mel, mellis* (Vul.), *mel* sa Sal 19,11. An dugos o tangguli iyo an tagdô na hale sa anirà. Cf. Salmo paka Ika-Anom na Babasahon, Vigilia Pascual.

²³⁶ קָרַח, *kā-rat* (Heb.); *praecido, praecidere* (Vul.), *praecidit* sa 1 Sam 24,5 (cf. Enot na Babasahon [II], Semana II-Viernes).

²³⁷ προχειροτονημένους, *prokecheirotōnēmenous* (Gk.); *praecordino, -ordinare* (Vul.), *praecordinatis* sa Mga Gibo 10,41.

²³⁸ יִקְרַח, *yik-kā-rêṭ* (Heb.); *intereo, interire* (Vul.), *interisset* sa Is 48,19 (cf. Enot na Babasahon, Adviento II-Viernes).

²³⁹ יָהֲוֵה לָנוּ יְהוָה, *Yah-weh lā-ḥêš 'ōz* (Heb.); *indutus est Dominus fortitudine* (Vul.), sa Sal 93,1; cf. Enot na Babasahon (II), Semana XIV–Sabado.

²⁴⁰ ἐσκόπησεν, *éskōpēsen* (Gk. Sept.); *invenio, invenire* (Vul.), *invenit eam prudentia* sa Bar 3,32. Cf. Ika-anom na Babasahon, Vigilia Pascual.

²⁴¹ δειλιάτω, *deiliatō* (Gk.); *formido, formidare, formidavi, formidatus* (Vul.), *formidet* sa Jn 14,27 sa Evangelio, Pascua V – Martes.

²⁴² כִּיקָר, *kik-kar* (Heb.), sa Gen. 13,10 (cf. Enot na Babasahon [I], Semana X-Martes).

²⁴³ יִירְא־פִּינ, *yir-‘ā-pūn* (Heb.); *repleo, replere* (Vul.), *replebuntur* sa Sal 65,11 (cf. Salmo Responsorial, Kafiestahan ni San Isidro Labrador).

²⁴⁴ ἀναβλέψασαι, *anablepsasai* (Gk.); *respcio, respicere* (Vul.), *respcientes* (nagsasalangoy) sa Mc 16,4.

²⁴⁵ מִדְּבַשׁ, *mid-də-ḥaš* (Heb.); *mel, mellis* (Vul.), *mel* sa Sal 19,11.

²⁴⁶ שָׁטוּ, *šā-tū* (Heb.); cf. Salmo Responsorial [III], Semana IV-Lunes (mayo nin katumbas sa Vulgata).

²⁴⁷ σύνδεσμος, *sýndesmos* (Gk.) sa Col. 3,14, ο δεσμός, *desmós* (Gk.), sa Mk 7,35; *vinculum, -i* (Vul.), *vinculum* sa Col. 3,14

²⁴⁸ ψηφίζει, *psēphizei* (Gk.); *computo, computare* (Vul.), *computat* sa Lc 14,28 (cf. Evangelio, Kafiestahan ni San Juan de la Cruz, Diciembre 14).

²⁴⁹ הַצֹּמָה, *ḥā-ḡō-rōṭ* (Heb.); *perizoma, perizomatis* (Vul.), *perizomata* sa Gen. 3,7 (cf. Enot na Babasahon [I], Semana V-Viernes).

²⁵⁰ נִגְזַר, *niḡ-zar* (Heb.); *abscido, abscondere* (Vul.) *abscisus est* sa Ex 53,8 (cf. Enot na Babasahon, Vigilia Pascual).

²⁵¹ כַּדְוֹנָה, *kad-dō-w-naḡ* (Heb.); *cera, -ae* (Vul.) *cera*, sa Sal 97,5; cf. Salmo Responsorial (II), Semana XI-Jueves.

labi-labing naiinitan kaya puedeng gibohon candilà (sa tataramon na Ingles: taro/*wax*, anirà/*honeycomb*, asin dugos/*honey*).

tatá (*ianua*, *-ae*), pintoan na agihan-laogan man o luwasan.

tikom,²⁵² tiklopon (pintoon) an ngoso, pugolan o olangon an pagparataram.

tayop,²⁵³ kasangkapan na agid sa tinidor na may halabang kapotan, gamit sa pagtipon asin pagalsa nin ohot, mga dahon o doot.

tebas,²⁵⁴ malapad na pidaso (plaka) nin semento, dalipay, o kahoy na may apat na kanto na ginagamit pang-atop o pangsalóg; (*slab*, Ing.)

terebinto,²⁵⁵ (*pistacia terebinthus*); sarong palumpong na nagtutubo sa Mediterránea.

tindi (*mag-tindi*),²⁵⁶ maglaag (tugdok) nin sarong bagay sa sarong lugar (set up, Ing.).

tingraw (*magtingraw*),²⁵⁷ magkilyab, magkintab, magbanaag, magliwanag.

tragacanto,²⁵⁸ sa Hebreo *nəkot* boot sabihon mga pampanamit (Ing., *spices*) sa kakanon.

tugod-tugod,²⁵⁹ mangsalà, magtukdo nin murô sa pagsahot (accuse by pointing a finger, Ing.).

tulag (*tinulag*),²⁶⁰ ribongon asin olangon an pag-hona (pag-isip) na dai tolos maaraman an gigibohon, ribarawon.

turóng,²⁶¹ panahon nin alang (tig-alang); drought (Ing.).

tusay (*tusayan*),²⁶² orolay (mag-) orog na kun dai nagkaka-oroyon huli sa manlaen-laen na paghiling; orolay kun dai nagkakasinarabotan; mag-diskusion; mangatwiran (Tag.).

U

ugay (*maugay*),²⁶³ pagmakulog (mapagmakulog); herak, pagkaherak (maheherakon); habag (Tag.)

ugid (*mag-*),²⁶⁴ maghingowang makua o magkamtan.

ulakbo,²⁶⁵ marikas na hirô na dai nasasangga o napupugol (*seething* sa Ing.); kun sa tubig sinasabi, mahibogon na tubig na nagdadalihig kaya dai nasasanggâ.

ungal (*mag-*),²⁶⁶ halawig, hararom asin makusog na tanog arog baga kan ribok (kun anggot) nin león.

²⁵² יִקְפְּצוּ *yiq-pə-šū* (Heb.); *contineo*, *continere* (Vul.) *continebunt* sa Is 52,15 (cf. Enot na Babasahon, Vigilia Pascual).

²⁵³ וּבְמִזְרָה *ū-bām-miz-reh* (Heb.) sa Is 30,24; mayo nin katumbas sa Vulgata; cf. Enot na Babasahon, Semana XXXIV-Sabado.

²⁵⁴ κεράμων *keramōn* (Gk.); *tegula*, *tegulae* (Vul.), *tegulas* sa Lc 5,19 (cf. Evangelio, Adviento II-Lunes).

²⁵⁵ הָאֵלֶּה *hā-’è-lāh* (Heb.); *quercus*, *quercus* (Vul.), *quercum* sa 2 Sam 18,9 (cf. Enot na Babasahon [II], Semana IV-Martes).

²⁵⁶ ἔπηξεν *epēxen* (Gk.); *fungo*, *fungere* (Vul.), *fixit* sa Heb. 8,2 (cf. Enot na Babasahon [I], Semana II-Jueves).

²⁵⁷ *infulgeo*, *infulgere*, *infulsi* o *effulgeo*, *effulgere*, *effulsi*, sa Prefacio I & II, Pasko kan Pagkamundag; Prefacio I, Mga Gadan.

²⁵⁸ נְכוֹחַ *nə-kōt* (Heb.); *aroma*, *aromatis* (Vul.), *aromata* sa Gen 37,25; cf. Enot na Babasahon, Cuaresma II-Viernes.

²⁵⁹ שָׁלַח אֶצְבָּעוֹ *šə-lah ’eš-ba’* (Heb.); *digitum extendere* (Vul.) sa Is 58,9b; cf. Enot na Babasahon, Sabado Paka-Miercoles de Ceniza.

²⁶⁰ הָמָה *way-yā-hām* (Heb.); *interficio*, *interficere* (Vul.), *interfecit* sa Ex 14,24. The Vulgate’s *interfecit* (he destroyed/killed) is a bit too far from the Hebrew הָמָה (*way-yā-hām*), which in English roughly means “to trouble” as the sense of Ex 24,14 suggests.

²⁶¹ בַּצָּרַח *baš-šō-reṭ* (Heb.); *sicitas*, *-atis* (Vul.), *sicītatis* sa Jer 17,8. Cf. Enot na Babasahon, Cuaresma II-Jueves.

²⁶² Διελέγετο *dielegeto* (Gk.); (mayong katumbas sa Vulgata). Cf. Mga Gibo 18,4; 19,8; cf. Enot na Babasahon, Pascua VI-Jueves.

²⁶³ οἰκτιρμῶν *oiktirmōn* (Gk.); *miser cordia*, *-ae* (Vul.), *miser cordiam* sa Rom 12,1.

²⁶⁴ מְבַקְּשִׁי *mə-baq-šè* (Heb.); *quaero*, *quaerere* (Vul.), *quaerentium* sa Sal 105,3 (cf. Salmo Responsorial, Cuaresma IV-Jueves).

²⁶⁵ הַיְדוּנִים *haz-zè-dō-w-nīm* (Heb.); *intolerabilis*, *intolerabilis* (Vul.), *intolerabilem* sa Sal 124,5 (cf. Salmo Responsorial, Kafiestahan ni San Juan Evangelista).

²⁶⁶ רִגְיוֹ *hā-yiš-’aḡ* (Heb.); *rugio*, *rugire* (Vul.), *rugiet* sa Am 3,4 (cf. Enot na Babasahon [III], Semana XIII-Martes).

uró-uró,²⁶⁷ halawig, hararom, nadadangog na paluwas na paghangos (hinangos) sa pagpahayag nin pagmate arog baga kan kapagalan, kamundoan, pagginhawa, pagkalangkag, o pagkabigô.

uruŭltan,²⁶⁸ sarong lakdang sa pasurunod-sunod, o nin sarong proceso (nin pagtalubo o nin pag-uswag).

W

wadi,²⁶⁹ sadit na sapà namamara kun tig-init, may nagdadalihig na tubig kun tig-uran sana.

Z

Zi'ón (*Sion*),²⁷⁰ *a*) bulod sa Jerusalem kun saen itinugdok an Ciudad ni David; *b*) an kota « pina-orog kakusog na lugar » (Ing.: fortress, citadel) sa ancianong Jerusalem; *c*) mismong Jerusalem; *d*) mga Judío o an saindang religiún. Sa Cristianong pag-isip (kaisipan), *Zi'on* an apod sa “langitnon na ciudad” o an “kahadean kan langit”.

²⁶⁷ מְרִירָה, *hă-ġî-ġî* (Heb.); *murmur*, *murmuris* (Vul.), *murmur* sa Sal 5,2 (cf. Salmo Responsorial, Semana XI-Lunes).

²⁶⁸ *Mansio*, *mansionis* (Vul.), *mansiones* sa Ex 17,1 (cf. Enot na Babasahon, Opcional na Misa sa Cuaresma III).

²⁶⁹ וָדִים *han-nā-ĥal* (Heb.); *vadum*, *-i* (Vul.), *vadum* sa Gen 32,23; cf. Enot na Babasahon (I), Semana XIV–Martes.

²⁷⁰ שִׁי-יֹוֹנָן *šî-yō-wn* (Heb.); *Sion* (Vul.), sa Is 8,18 (cf. 2 Sam 5,4; Sal 74,2. Sa Bagong Tipan: Σιών (*Siōn*), halimbawa sa Mt 21,5; Heb 12,22; Kap 14,1.

II LATIN/GRIEGO – BIKOL

A

abundantia, kasaganahan, kadagyaan.

affluenter,²⁷¹ sagana, balakid, labi-labi.

alacriter, masigkat, maorop (eagerly)

allevare/ adlevare, palangkawon (exalt).

altissimis, excelsis (hypsistois),²⁷² kaitaas-taasan, kaitaas-taasi, pinaka-itaas.

amo, amare, amavi, amatus (-a, -um), mamoot, magpadangat (mawili)

aptus (-a, -um), angay, bagay, maninigo.

attollere/ adtollere, palangkawon.

audio, audire, audivi, auditus (-a, -um), magdangog, maghinanyog, maghimate.

B

benedico, benedicere, benedixi, benedictus (-a, -um), magrokyaw, mag-omaw, magsabi nin karahayan.

C

caritas (-atis), pagkamoot

celsitudo, (-inis), kahalangkawan.

claritas, (-atis), kalinawan, kaliwanagan (pagbanaag).

clementer, clementius, clementissime, maugayon, may herak, malumanay.

cogitatio, cogitationis (Vul.),²⁷³ pakana, plano na ginigibo sa hilom na maggibo nin makakakulog sa kapwa.

cogito, cogitare, cogitavi, cogitatus (-a, -um), magsabot, mag-isip, maghorop-horop.

concedo, concedere, concessi, concessus (-a, -um), magtugot, magsuko.

congruus (-a, -um), tama, tugmâ.

contemplo, contemplare, contemplavi, contemplatus (-a, -um), magmansay, pag-isipon.

cruere rigatus,²⁷⁴ sinagom o binobô kan dugo.

D

do, dare, dedi, datus (-, -um), magtao

delictum (-i), kasombikalan, pagkakasalâ.

depreco, deprecare, deprecavi, deprecatus (-a, -um), mag-arang

dico, dicere, dixi, dictus (-a, -um), magsabi, magtaram.

dilectio (-onis), pagkamoot, marhay-na-boót.

diligo, diligere, dilexi, dilectus (-a, -um), mamoot, magdusay nin buhay huli sa pagkamoot. Susog sa Vulgata, ini an katumbas kan Griego na ἀγαπάω (agapáo), kaya sa Jn 21,15 an ἀγαπᾷς (agapas) *diligis*. Samantalang an katumbas nin *amo, amare* (Vul.) sa Griego iyo an φιλέω (phileō) kaya an *amo* sa Vulgata φιλῶ (philō) sa Griego. Sa Griego an φιλέω iyo an pagkamoot nin magkatood (friends), an ἀγαπάω iyo an pagdusay nin sadiri huli sa pagkamoot, kaya ini diosnon na pagkamoot. Sa Bikol, mayo nin duwang

²⁷¹ Antifona Paka-comunion, Diciembre 21.

²⁷² ὑψίστοις, *hypsistois* (Gk.) sa Lc 2,14: “Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίας.”

²⁷³ *Cogitationes* sa Jer 18,18 (cf. Enot na Babashon Cuaresma II-Miercoles). Cf. נִחַןְנִי, *wə-naḥ-šə-ḥāh* (Heb.)

²⁷⁴ Cf. Colecta, San Carlos Lwanga asin Pag-Iriba, Mga Martires (Junio 3).

magkaibang tataramon na katumbas kan *ἀγαπάω* (diligere) asin *φιλέω* (amare), kaya saro sanang tataramon ini sa Bikol na iyo an “pagkamoot”.²⁷⁵ An “pagpadangat” mas agid sa Griegong *στοργή* (storge) o *στέργω* (stérgō) na iyo an pagkamoot sa ka-familia (e.g., magurang sa aki, o aki sa magurang, o sa mga magturingang). An “gusto” na sinublian sa Español, kun ginagamit sa Bikol, dawa ngani sa Tagalog, agid sa Griegong *ἔρωσ* (érōs) na an kahulugan iyo an pagkamoot na may kaibang *παμᾶνωτ* nin laman, kaya may kahulugan na “sexual” o “sensual”. Halimbawa, kun an sarong barobata magsabi sa sarong daraga, “Gusto ta ka,” boot sabihon nadadagkâ siya kan gayon kaini, nagagayonan siya saiya–huli sa magayon na lalawgon o magayon na hawak. Kaya an “gusto” sa Bikol may kaibahan na “paghanga” asin “pagmâwot” sa hawak asin laman, na iyo an kahulugan kan Griegong *ἔρωσ* (érōs). Kaya malaen sa pagdangog na si Pedro magsabi ki Jesus, “*Gusto ta ka,*” embes na “*Namomoot ako saimo,*” o “*Padangat ta ka.*”

diligo, diligare, diligavi, diligatus (-a, -um), bugkason.

deliramentum (-i); *stultum* (-i),²⁷⁶ o *inania* (-ae),²⁷⁷ kabuahan, osipon na mayong kamanongdanan; kalokohan; daing-saysay.

dimitto, dimittere, dimisi, dimissus (ἀφήκω, aphēkō; ἀφήκαμεν, aphēkamen),²⁷⁸ magpatawad, maglingaw nin salà o utang nin kapwa.

dirigo, dirigere, direxi, directus (-a, -um), magmundâ, magpasunod.

dispositio (-onis), katigayonan (marahay na boot); husay na pasunod-sunod.

donum (-i), balaog, dolot.

E

egredior, egredi, egressus (-a, -um) *sum*,²⁷⁹ magluwas o maglawod (arog baga pa-dagat), pasiring sa kahiwasan, kaya may kahulugan na maglakop o mangibabaw.

emendo, -are, -avi, -atus (-a, -um), maghusay, pakarahayon, patanoson.

eripio, eripere, eripui, ereptus (-a, -um), maglikay, hâwason

eudokias,²⁸⁰ minarhayan nin boot.

exaudio, exaudire, exaudivi, exauditus (-a, -um), malinaw na magdangog, maghimate.

excelsis, altissimis (*hypsistois*),²⁸¹ kaitaas-taasan, kaitaas-taasi, pinaka-itaas.

excessus, (-us), *excessibus*,²⁸² pagpanganâ; bako nang tama (sa sukol o bilang) ta nakakalabí, pahingusto na labi pa sa dapat; patabad (Cat.).

exsequor, exsequi, exsecutus sum,²⁸³ magtugis, mag-ugid; maglamag (magbokod, Cat.) tanganing makamit o maabot (pursue).

F

famulus (-i), sorogoon, nasasangkoban, nasasakopan.

festinanter, festinantius, festinissime, masigkat.

fiducialiter, fiducialius, fiducialissime, masarig, may-kusog-boot; *fiducialiter aget*,²⁸⁴ magtibay-tibay, maghade-hade (sa Ing. *to lord it over*).

fulgor, fulgoris, banaag, kaliwanagan.

²⁷⁵ Hiligon an Evangelio, Domingo III – Pascua kan Pagkabuhay-Liwat, asin an Evangelio sa Junio 29, Kafiestahan ni San Pedro asin San Pablo.

²⁷⁶ *μωρόν*, *mōron* (Gk); *stultum* (-i) sa 1 Cor 1,25.

²⁷⁷ *λήρος*, *lēros* sa Lc 24,11. Cf. Evangelio, Vigilia Pascual, Taon C..

²⁷⁸ Mt 6,12; 19,27; Mk 10,28; Lc 11,4. Cf. Ama Niamò, Domingo XVII « kan Taon » .

²⁷⁹ Cf. Dan 13,5 (Mapipilian na mga Babasahon, Cuaresma V).

²⁸⁰ *Εὐδοκίας*, *eudokias* sa Lc 2,14: *Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίας*. Sa Latin: *bonae voluntatis* (Vul.), may marahay na boot.

²⁸¹ *ὑψίστοις*, *hypsistois* (Gk.), *altissimis* (Vul.), sa Lc 2,14: “*Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίας.*”

²⁸² Cf. Pamibi sa mga Dolot, Cuaresma II-Sabado.

²⁸³ Cf. Colecta, Semana XXXIV.

²⁸⁴ *παρρησιάζεται* (*parrhesiasetai*), sa Sirach 6,11 (cf. Enot na Babasahon [I], Taon VII-Viernes).

G

Gebenna, -ae (Bik.: *impierno*, *kabâban*),²⁸⁵ sa Biblia, an Gehenna iyo an kabâban sa solnopan asin ilawod kan Jerusalem kun saen an mga aki pigsacrificio ki Moloch, asin kun saen ngapit mga ramog asin hawak (nin tawo) sinurulo. Sa bagong tipan, tinutukoy kaini an paghatol kan Diós asin an padusa sa mga masombikal (*i.e.*, *impierno*).

gloria (-ae), kamurawayan; kun ipinapanongod sa Diós, ini an kadakulaan na gikan sa kaladman nin pagka-diós, laen man sa *laus* (-dis), pag-omaw, na gikan sa tawo (kaya gikan sa luwas) huli kan saiyang pagmidbid sa kadakulaan (karahayan) kan Diós.

H

hostia (-ae), a) victima nin sacrificio na dinodolot bilang atang, kaya “*Banal na Hostia*” na sinasambit sa Pamibi sa Eucaristia (n. 92); b) tinapay na mayong levadura na kino-consagra sa Santa Misa, nagigin “Hawak ni Cristo”. –Hilingon man an *Tinotong-na-atang* sa ibaba.

hypsistois (*excelsis*, *altissimis*),²⁸⁶ kaitaas-taásan, kaitaas-taasi, pinaka-itaas.

I

ianua (-ae), tatâ, agihan palaog o paluwas.

idoneus (-a, -um), maninigo, bagay, sukat.

illaesus (-a, -um), daing-digta

imploro, *implorare*, *imploravi*, *imploratus* (-a, -um), magngayo-ngayo, maghagad nin tabang, maki-maherak.;

inania (-ae) or *stultum* (-i); *deliramentum* (-i),²⁸⁷ kalokohan, kabuahan, karongawan.

incursio (-onis), paglusob, pangonlabot (pakilabot); paki-alam (Tag.)

inebrio, *inebriare*, *inebriavi*, *inebriatus* (-a, -um), mahimahaan (mahalean pahà), maburat, maboyong (Cat.)

iniquus (-a, -um), tampalasan, bakong-matanos.

insero, *inserere*, *inserui*, *insertus*, magtalanhok, isingit, magtanom, isûsô.

insurgo, *insurgere*, *insurrexi*, *insurrectus* (-a, -um), magbangon sa paglaban; magsulang, magsirang

integer, *integra* -um, kalubosan, kabilogan.

intentus (-a -um), ma-orop.

invoco, *invocare*, *invocavi*, *invocatus* (-a, -um), mag-arang, mangapodan sa paghagad.

iugiter, padagos.

iugum (-i),²⁸⁸ sakal, gabat na papasanon.

ius, *iuris*, kadapatan, karapatan (Tag.)

L

largio, *largire*, *largivi*, *largitus* (-a, -um), magwaras, saganang magtao.

laqueus (-i), paghipà, patibong.

laus, *laudis*, pag-omaw, pagtao nin pag-oyon.

lumen, *luminis*, liwanag.

lux, *lucis*, ilaw.

M

maiestas (-atis), kadakulaan.

malum (μαλ, rā),²⁸⁹ kapahamakan; maraot.

mel, *mellis*, dugos nin anira.

²⁸⁵ גֵּהֶנְנָה אֵשׁ, *Gē-Hinnōm* (Heb.), *e.g.*, sa *Jos* 15,8; *Jer* 7,31; 19,2-6. Γέεννα, *Géenna* (Gk.); *gebenna*, *gebennae* (Vul.) sa *Mk* 9,43–48; *Mt* 5,22; 5,29–30; *Lc* 12,5; *San* 3,6.

²⁸⁶ ὑψίστοις, *hypsistois* sa *Lc* 2,14: “Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίας.”

²⁸⁷ λῆρος, *lēros* sa *Lc* 24,11. Cf. Evangelio, Vigilia Pascual, Taon C.

²⁸⁸ ζυγός *zygos* sa *Mt* 11,30.

²⁸⁹ Cf. *Is* 45,7 (Enot na Babasahon, Adviento III-Miercoles).

misericordia, (misericordiae), a karahayan-boot²⁹⁰ (sa Ingles, loving-kindness), boot sabihon labi pa sa pagpaheling nin karahayan; **b**) herak (pagkaherak).²⁹¹

mundo, mundare, mundavi, mundatus (-a, -um), maglinig.

munimen, muniminis, sagang, kalasag.

munus, muneris, atang; katongdan (gibo susog sa katongdan).

N

necessarius (-a, -um), kaipuhan, dai malikayan.

O

oblatio (-onis), dolot.

obnoxius (-a, -um), may-salà, maratakan (liable, guilty).

oro, orare, oravi, oratus (-a, -um), magpamibi, maghagad; magsamba.

orior, oriri, ortus sum (orta est),²⁹² nagsupang, nagluwas sa pagbutwâ, luway-luway maghale o maggikan sa pinag-halean na ini lubos ng mahiling.

P

parco, parcere, parsi, parsus (-a, -um); parco, parcere, peperci, parsus (-a, -um), magpangilin (ipangilin), magpalusot, magpalaen, magpugol sa paggibo

parumper (פָּרַמְפֵּר, re-ḡa),²⁹³ padalian (sa halipot na panahon).

pasco, pascere, pavi, pastus (-a, -um), magpakakan sa pag-ataman (magtao nin kakanon), magpabasog.

patibulum (-i),²⁹⁴ sakal, pabalagbag na tabla kan cruz, gabat na papasanon.

patior, pati, passus sum, magtugot, magtagal, magsakit.

peto, petere, petivi, petitus (x), maghagad, magmâwot, makilimos.

pietas, pietatis, kabootan, karahayan.

precor, precari, precatus sum (x), mangadyi

praeclarus (-a, -um), malinawon, mahalaga

praedico, praedicare, praedicavi, praedicatus (-a, -um), magbalangibog, magharubay.

praedico, praedicere, praedixi, praedictus (-a, -um), magbantulin, pangenotan sa magsabi (o mahiling).

prae-figuro, figurare, figuravi, figuratus (-a, -um), magpa-anino, magpangenot.

praesto, praestare, praestiti, praestitus (-a, -um), magtao, magwaras.

primitia (-ae), tinagba.

propensius (-a, -um), ma-orop, ma-igot.

propitiatio, propitiationis,²⁹⁵ paomay-boot, palumoy-boot tanging an nakulgan maulian.

prosequor, prosequi, prosecutus sum, (maghinanyog?), magsunod sa paghanap, pagdakop, o paglusob.

Q

quaero (quaesumus) quaerere, quaesivi, quaesitus (-a, -um), magpamibi, namimibi kami (mag-ogid, magsiyasat).

quiesco, quiescere, quievi, quietus, magtoninong, magpa-hingalò.

²⁹⁰ Cf. Salmo 51,3: קַח־חַסְדֶּךָ, *kə-ḥas-de-kā* (Heb.) « susog sa karahayan-mong boot » .

²⁹¹ Herak o pagkaherak kun katumbas kan Griegogng ἔλεος, eleos, halimbawa sa Mt. 9,13 (τι ἐστὶν Ἐλεος θέλω *ti estin Eleos thelō*), boot sabihon « *Mawot ko pagkaherak* » .

²⁹² אֲרִיזָה *arizā* (Heb.); *orior, ori, oritus sum* or *orior, oriri, ortus sum* (Vul.), *oriatur* sa Is 45,8. Cf. Antifona sa Paglaog, Domingo IV Adviento.

²⁹³ Cf. Is. 54,8; Enot na Babasahon, Adviento III-Jueves.

²⁹⁴ *Crucis patibulum (-i)* sa Colecta, Miercoles Santo. Cf. σταυρὸν, stauron (acc.) sa Mt.27,31-33; Mk 15,20-22; Lc 23,26-32, and Jn 19,16-18; σταυροῦ, staurou (gen.) sa Jn 19,19.

²⁹⁵ ἵλασμὸν, hilasmon (cf. 1 John 4,10, Enot na Babasahon, Martes Paka-Epifania o Enero 8).

R

radio, radiare, radiavi, radiatus, maglakop an liwanag, magbanaag.

rego, regere, rexi, rectus (-a, -um), maghade, mamahala (magpamahala).

remedium (-i), bulong, kaghinhawahan.

respicio, respicere, respexi, respectus (-a, -um), magsalingoy, balikan an naka-agi.

rigatus, -a, -um,²⁹⁶ binaribi, sinagom nin tubig, binobô; *cruere rigatus*, sinagom o binobô kan dugo.

rogo, rogare, rogavi, rogatus (-a, -um) (x), maghagad, magpamibi.

rumpo (cur-), rumpere, rupi, ruptus (-a, -um), raoton, rompagon, ratakon.

S

sacrificium (-i), sacrificio.

saltem, dawa..sana, lang.

scutum (-), kalasag, sagang.

semper, danay, dayaday.

*similis, simile, similior (-or, -us)*²⁹⁷; *simillimus (-a -um)*, kabaing, kaagid, sugad « *similem in forma (substantia) nostris* ».

similitudo (-dinis), pagkabaing, pagka-agid.

sincerus (-a, -um), totoo, sa-boót, rogaring na boót.

splendor (-oris), banaag

sponsus (-i), esposo,²⁹⁸ sinublián sa Español na an boot sabihon *agom na lalaki*; sa Pamibi nin Eucaristía, si San Jose inaapod na *esposo* ni Maria, embes na *agom*

ni María. An *esposo* katumbas kan Latin na *sponsus* (agom na lalaki) na iyo an tataramon na gamit sa *editio typica tertia* kan *Missale Romanum*. Mantang an “agom” puedeng lalaki o babae. Kun lalaki, an katumbas kaini sa Latin iyo an *vir (viri)*, na iyo an titulo ni San Jose na an fiesta sine-celebrar tuyong Marzo 19, kaya, “*San Jose, Agom ni Maria*” (St. Joseph, Husband of Mary). Sa Latin, an *sponsus* tukoy an agom na lalaki sa contexto nin pag-aragoman, kaya sa Ingles an katumbas kaini bako sanang “husband” kundí man an “groom”. Mantang an *vir*, tukoy kaini an siisay man na lalaking adulto, kaiba na diyan an agom na lalaki, o sarong lalaki na may paninindogan sa saiyang tataramon (*man of honor*), midbid sa saiyang isog-boot, asin kahalangkawan nin pangaran o katongdan sa sociedad. Kaya may pagkaka-iba an *sponsus* sa *vir*; sa Bikol ini pinapahayag sa pagkaka-iba kan *esposo* sa *agom (na lalaki)*.

subreptio (-onis), pagdayà, paghâbon.

supplico, supplicare, supplicavi, supplicatus (-a, -um) (x), makimaherak.

T

tentatio, -onis (πειρᾶσμός, peirāsμός; πειρασμόν, peirasmon),²⁹⁹ sugot, pagbalô.

tollo, tollere, sustuli, sublatus (-a, -um), magpara.

trado, tradere, tradidi, traditus (-a, -um), magpaubaya, isukò, magpaniwala, magpasaluib

tribuo, tribuere, tribui, tributus, magwaras, magtao, magtagama (divide, assign; present; grant, allot, bestow, attribute).

tueor, tueri, tuitus sum, magbantay.

U

urgeo, urgere, ursi, maghurot.

V

²⁹⁶ Cf. Colecta, San Carlos Lwanga asin Pag-Iriba, Mga Martires (Junio 3).

²⁹⁷ Cf. “...in forma nostris?” sa Sabado, Mga Aldaw sa Panahon kan Pasko kan Pagkamundag; “...in substantia nostrae carnis...similem...” sa Colecta II, Domingo Paka ika-6 kan Enero, Pagbonyag kan Kagurangnan.

²⁹⁸ *Sponsus, sponsi* (Lat.) in reference to St. Joseph in the Eucharistic Prayers; differentiated from *vir, viri* (Lat.), lalaki na agom nin babae (husband).

²⁹⁹ Mt 6,13; Lc 11,4.

vegeto, vegetare, vegetavi, vegetatus, magtao nin pakinabang (past. part., nakinabang, pinakinabangan); magpakusog (invigorate, impart energy to).

vetustas (-atis), daan na pagkabuhay; halawig na pangyayari.

vinculum, vinculi,³⁰⁰ tanikala, gakod, bugkos arog baga kan kadena, e.g., nagbubugkos nin duwang tawo sa paagi nin kasunduan.

virtus (-tis),³⁰¹ kusog, kapangyarihan, kabagsikan (bagsik).

³⁰⁰ Cf. Pamibi sa mga Dolot, Cuarema II-Miercoles.

³⁰¹ δύναμις, *dynamis* (Gk.); cf. Kap 12,10 sa Antifona sa Paglaog, Pascua V – Martes.

III
MGA SINUBLÍAN NA TATARAMON/IDEA
SA HEBREO, GRIEGO, ASIN LATIN
NA GAMIT SA BIBLIA ASIN LITURGIA

A

Akì kan Tawo,³⁰² (Gk: ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, *ho huìos tou anthrōpou*, Vul: *Filius hominis*, Eng: *Son of Man*). Sarô sa mga titulo na ginagamit ni Jesus sa pagpamidbid o pagtukoy sa sadiri. Gikan sa Hebreo na nagpapamidbid nin tawo (cf. Sal. 8,4; Ezek. 2,1). Nin huli ta ginagamit man ini sa Dan. 7:13, nagpapahayag man ini nin pagka-diós. Kaya an titulo pagsarô kan pagkatawo asin pagka-Diós ni Jesus. Dai ini ginagamit kan mga Rabbi, kaya mayo ini nin kahulugan na pan-politica o pan-militar.

Allelúia/Hallelúia,³⁰³ (Heb.: הַלְלֵיָהוּ, *hallelujah*; Gk.: ἀλληλουϊά, *hallelouïa*), duwang tataramon sa Hebreo na pigsumpay: “Hallelu” (הַלְלֵיָהוּ), boot sabihon “pag-omawon” o “pag-omaw” asin “Yah” (יה), pinalipot na ngaran kan Dios, an inaapod na tetragrammaton YHWH (יהוה). Kaya an boot sabihon kan hallelúia “Pag-omawon an Diós!” o “Pag-omaw sa Diós!”

Amen (Heb.: אָמֵן, *āmēn*; Gk.: ἀμήν, *amēn*),³⁰⁴ sarong tataramon nin pag-oyon o pag-ako. Ginagamit sa pagtapos nin mga pangadyi o pamibi na an boot sabihon “iyo man nanggad” o “auot pa” o “auot pa man lugod”.

C

Cabellería,³⁰⁵ (Tag.: *kabayanihan*), mga parakabayò na makusog an boot, may dangal asin paggalang sa mga maluluya.

³⁰² Cf. Mt 16,27; Υἱὸν (acc.) τοῦ ἀνθρώπου, *Huion tou anthropou* sa Mga Gibo 7,56. Cf. Enot na Babasahon, Pascua III-Martes.

³⁰³ E.g. Sal 104-106; Tob 13,17; 3 Mac 7,13; Kap 19,1-6.

³⁰⁴ E.g., Sal 41,13; 72,19; 89,52; Num 5,22; Neh 8,6; Is 65,16; 1 Chron 16,36.

³⁰⁵ רֶכֶב re·chev (Heb.), *currus, currus* (Vul.), *currus* sa 2 Had 12, Enot na Babasahon (II), Miercoles, Semana XI « kan Taon » .

Cebada (ngaran na científico: *hordeum vulgare*, sa Ingles *barley*),³⁰⁶ sarong *cereal* na tipasi na kaayon sa familia nin mga doot, gamit sa kakanon arog baga kan tinapay, pambahog sa hayop, asin ginigikanan nin malta sa pagtimpla. Ini bilog na tipasi na mayaman sa hibla (fiber) asin iba pang mga nakakapakusog sa hawak.

Cepo (Esp.),³⁰⁷ pálo o paló, hariging kahoy, sungó; pálo, hawak kan dakula nang kahoy (*yagis*, kun sadit pa); nagigin paló kun ginigibong harigi (cf., paló).

Cordero kan Dios,³⁰⁸ (Lat: *Agnus Dei*; Gk.: Ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, *Amnòs tou Theotù*). An apodon na “Cordero kan Dios” nanganga-hulugan na an Dios tinugotan si Jesus na gadanon na kaagid sa karnero para sa kasalan nin katawohan tanganing mabuhay sagkod pa man. An kadaklan na pagsambit kan “cordero” sa Lumang Tipan pigtutukdo an sacrificio (85 sa 96 na pagsambit). Bilang sarong nacion, pinonan kan Israel an saindang kasaysayan sa pagpahid kan dugo kan karnero sa harigi asin biga kan mga pintoan kan saindang mga harong.

Cuartel,³⁰⁹ baraka, tinitiriponan (halimbawa nin mga soldados).

D

Dominaciones,³¹⁰ an Dominaciones, saro sa mga coro nin mga angeles, sa langitnon na paharalangkawan

³⁰⁶ κριθίνος/κριθίνοι (nom), κριθίνων (gen. pl.), *krithinōn* (Gk.); *hordiacius* (-ia, -ium) (Vul.), *panibus hordiaciis* sa Jn 6,13.

³⁰⁷ ξύλον, *xylon* (Gk.); *lignum, ligni* (Vul.), *ligno* sa Mga Gibo 16,24 (cf. Pascua VI-Martes).

³⁰⁸ Jn 1,29.

³⁰⁹ παρεμβολήν, *parembolēn* (Gk.); *castra, castrae* (Vul.), *castra* sa Mga Gibo 23,10; cf. Enot na Babasahon, Pascua VII-Jueves.

³¹⁰ *Dominatio, dominationis (dominationibus)* sa Mga Prefacio sa Panahon nin Adviento.

(heavenly hierarchy) na sinasambit sa prefacio kaiba nin iba pang mga coro nin mga angeles asin arcangeles, mga *Tronos*, asin *Potestades*, bilang kaayon sa mga langitnon na coro na nag-oomaw sa Diós. Kaayon sinda sa ika-anom na coro, na an katongdan an pag-ayos kan mga gibo kan mga angeles na hababa an ranggo, asin ipinapaabot sinda an mga tugon kan Diós. Sinda an pinakahalangkaw na coro sa ika-duwang triad asin an ika-anom na gabos-gabos ng mga angeles.

E

Extasis (ἐκστάσει, *ekstasei*),³¹¹ kawâran-malay o pagkatulalâ, pagkamanghâ (Tag.), sa Ingles, *trance*.

F

Fariseo (*Fariseos*),³¹² kaayong sa sarong ancianong secta kan mga Judío, na midbid huli sa saindang mahigpit na pagkuyog o pagsunod sa ley, nasusurat man o gikan sa tradicion. Minimidbid man kan mga Judío na siya lamang sa kabanalan ta siya sana an nakaka-otob kan gabos na kahagadan kan ley. Siya sarong kaayon kaining secta na may pagtubod sa pagkabuhay-liwat, na nagsusunod pa kan mga tradicion kan saindang mga kamagurangan dawa mayo sa Biblia. Kaya halangkaw an paghiling sinda kan mga Judío, kaya mga “pinalaen” o “sinuhay” kun kabanalan an pag-oorolayan.

G

Gebenna (Bik.: *impierno*, *kabâban*),³¹³ sa Biblia, an Gehenna iyo an kabâban sa solnopan asin ilawod kan Jerusalem kun saen an mga aki pigsacrificio ki Moloch, asin kun saen ngapit mga ramog asin hawak (nin tawo) sinurulo. Sa bagong tipan, tinutukoy kaini an paghatol kan Diós asin an padusa sa mga masombikal.

³¹¹ Cf. Mga Gibo 11,15; Enot na Babasahon, Pascua IV – Lunes.

³¹² Gk.: Φαρισαῖος, Pharisaïos; Ara.: פְּרִישָׁא Pərišā (sing) o פְּרִישָׁיָא Pərišayā (pl.), boot sabihon “pinalaen” o “sinuhay”; agid sa Hebreo: פְּרוּשִׁים Pārūš, פְּרוּשִׁים Pərūšim. E.g. sa Mt 23,2; 16,6; Jn 3,1; Mga Gibo 23,6.

³¹³ גֵּיאַ הַתְּהוֹמִים, *Gē-Hinnōm* (Heb.), e.g., sa Jos 15,8; Jer 7,31; 19,2-6. Γέεννα, *Géenna* (Gk.); *gebenna*, *gehennae* (Vul.) sa Mk 9,43-48; Mt 5,22; 5,29-30; Lc 12,5; San 3,6.

H

Hades (Gk: ᾍδης hadē), An kinamumugtakan nin mga gadan, katumbas kan *Sheol* (Heb: שְׁאוֹל šə-’ō-wl), boot sabihon lobongan o lolobngan. Tinutukoy man kan tataramon na ini an kinamumugtakan nin *pansamantalang padusa* para sa mga mararaot bago an pinakahuring paghatol (final judgment). Boot sabihon man kaini an ika-duwang buhay (afterlife), na sakop bako sana an mga mararaot kundi man an mga marahay bago an pinakahuring paghatol. Hiligon an *Sheol*.

Hosanna,³¹⁴ sa Griego, “*Hosanna*” (ὠσαννά, hōsanná) sarong *interjection*, boot sabihon “ligtasan, nangangayo-ngayo kami saimo” o “pakiligtasan”. Katumbas ini kan Hebreo “*hosbi’a na*” (הוֹשִׁיעָה נָא)³¹⁵, boot sabihon, “*pakilitas, ako nag-aarang*”. An Griegong tataramon ginagamit sa mga evangelio sa Bagong Tipan, orog na sa mga osipon kan mapang-ganang paglaog ni Jesus sa Jerusalem. Alagad sa pagkakataon na ini, an tataramon sarong pagkurahaw nin pag-omaw asin pagsamba-pagmidbid na si Jesus an Mesías.

Hostia, may duwang kahulugan an tataramon na ini kun ginagamit sa liturgia: a) tinapay na mayong levadura na kino-consagra sa Santa Misa tanging magin “Hawak ni Cristo”³¹⁶; b) victima na sina-sacrificio.³¹⁷

K

Kapanabonan kan mga panahom (Lat: [per omnia] *saecula saeculorum*). An expresion na ini na may formang “superlative genitive” ginagamit sa pagtapos kan mga pangadyion asin litanía, na nangangahulugan na panahon na nagdadanay, panahon na dai masukol nin ano man na pangsukol. Sa *Colecta* kan Santa

³¹⁴ Cf. Jn 12,13. Sa liturgia, an *Hosanna* ginagamit sa awit kan mga angel na inaawit pakatapos kan Prefacio.

³¹⁵ Cf. Salmo 118,25.

³¹⁶ Cf. Rubrica sa pagbayaw kan tinapay sa mga Pamibi nin Eucaristia.

³¹⁷ Cf. Pamibi sa Eucaristia I, no. 92: “...*hostiang dalisay, hostiang banal, hostiang daing-digta...*”; Pamibi sa Pagdolot, Pascua III – Viernes.

Misa, sinasabi digdi na mayong panahon na pwedeng isipon o sabihon na si Cristo bakong buhay, o na siya bakong hade, ni panahon na siya bakong Diós, nin huli ta siya “nabubuhay asin naghade, ta siya (tunay asin totoong) Diós, sa *gabos* na kapanahonan kan mga panahon.” Kaya ining formula mapapadapit ki Cristo na danay na *bubay*, danay na *hade*, asin danay na *Diós* (laban sa Arianismo na nagtukdô na si Cristo tawo sana asin bakong Diós)—sa *gabos* na kapanahonan kan mga panahon.³¹⁸

Karahayan-boot,³¹⁹ sa Hebreo, *chesed* (חֶסֶד) na boot sabihon sa Ingles *loving-kindness, mercy, o steadfast love*. An pagkamoot na siring, labi pa sa simpleng “kabootan” asin sangkob an nagdadananay asin maimbod na pagkamoot kan Diós sa katawohan. Kaya pwedeng sabihon na an pagkamoot na ini pinararom o pina-odók pa nin pagkadayupot o pagka-maimbod, mayong karibay o patugmadan na mga kahagadan orog na sa pakikipag-tipan. Siring kaini an *karahayan-boot* na ipinamate ni Ruth ki Noemi, orog na kan maghabô siyang bayaan asin rayoan si Noemi, dawa ngani nagadan na an saiyang agom na aki ni Noemi. Enot ng namatean ni Noemi an karahayan-boot ni Ruth kan ini asin saro pang manugang saiyang sinabihan: “*Magpuli na kamo, lambang saro sa harong kan saiyang ina. Marbayan kamo nin boot kan Kagurangnan siring na an mga nagadan asin ako minarbayan nindo nin boot.*”³²⁰ Orog pang namatean ni Noemi an siring na *karahayan-boot* kan siya sinabihan ni Ruth: “*Dai mo ako pagpiriton na bayaan taka asin mapuli suway saimo. Saen ka man magduman, duman man ako; saen ka man makidagos, duman man ak makikidagos.*”³²¹

Kerubin,³²² Sa Biblia, an mga Kerubin (o Kerunes) pinapamidbid na mapangyari, mga langitnon na

linalang na may pakpak, na igwa nin mga katangian nin tawo, hayop, o agid sa gamgam (cf. Kap. 4,6-8). Sinda an nagbabantay kan mga banal na lugar, arog baga kan Jardin kan Eden, kan Arco nin Tipan. Kaiba sinda nin mga *Serafin* asin *Ofanin*,³²³ na minimidbid sa saindang labi-labing pag-omaw asin pagsamba sa Diós huli kan saiyang kadakulaan, nag-aawit kan inaapod na *Trisagion* (*Banal, Banal, Banal*) na nagtatapos kan Prefacio bago an Pamibi sa Eucaristia sa liturgia. An *Ofanin* dai sinasambit sa liturgia. —Hilingon man an *Serafin* sa ibaba.

L

Ladano,³²⁴ lana nin mira (ginagamit na pambulong).

Libasion,³²⁵ dolot na inomon.

M

Misterio Pascual,³²⁶ Iyo ini an kabilogan kan ginibo ni Jesus sa pagtubos sa katawohan sa kasalan asin kagadanan: an saiyang pasion/pagsakit, an saiyang pagkagadan, an saiyang pagbangon-liwat sa mga gadan, asin an saiyang pagbalik o pagsakat sa kalangitan so too kan saiyang Amâ. Ini an yaon sa tahaw kan pagtubod Cristiano, na nagpapahayag kan plano kan Diós sa paglitas asin panuga nin bagong buhay. An Misterio Pascual sine-celebrar sa liturgia, orog na sa panahon kan Semana Santa asin Pascua kan agkabuhay-liwat, asin ginigiromdom sa celebracion kan banal na Eucaristia.

P

Pamanggi kan Cordero (Gk: γάμος τοῦ Ἀρνίου, *gamos tou Arnion*),³²⁷ Lat: “Beati qui ad coenam nuptiarum Agni vocati sunt.” An “Pamanggi kan Cordero” na

³¹⁸ Cf. CATHOLIC NEWS AGENCY (CNA), *English Bishops Adjust Liturgical Translation, Following Vatican Concern* (<https://adoremus.org/2021/01/english-bishops-adjust-liturgical-translation-following-vatican-concern/>).

³¹⁹ Cf. Ruth 1,8; 2,20, & 3,10; Sal 89,2.

³²⁰ חֶסֶד *he-seḏ* sa Ruth 1,8:

³²¹ Ruth 1,16-17.

³²² הַכְּרֻבִּים *hak-ka-ru-him* sa Gen 3,24; כְּרֻבִּים *ka-ri-him* sa Eze 41,18. Cf. כְּרֻב *ka-rib* sa Sal 18,10.

³²³ אוֹפָנִים *ophanim*, sa Lumang Tipan, inaapod man na auphanim o ofanim, asin kun beses galgalim (גַּלְגָּלִים), mga

angeles na an tanda iyo an gulong na may matá. Tinutukoy sinda sa vision nin kalesa ni Profeta Ezekiel (cf. 1,15-21). Minimidbid man sinda na nagbabantay sa Trono kan Diós.

³²⁴ וָלֹטַת *wā-lōṭ* (Heb.); *stacte, stactes* (Vul.), *stacten* sa Gen. 37,25; cf. Enot na Babasahon, Cuaresma II-Viernes.

³²⁵ וָנֶסֶק *wā-ne-sek* (Heb.); *libamen, -inis* (Vul.), *libamen* sa Joel 2,14. Cf. Enot na Babason, Miercoles de Ceniza.

³²⁶ Cf. Lunes, Pascua IV – Lunes.

³²⁷ Cf. Kap 19,7. Cf. Pag-alok as pagcomunión sa Santa Misa, no. 132 sa Pasunod-sunod sa Misa.

tinutukoy sa Kap 19,7, simbolo kan daing-tapos na pagkasarô ni Cristo asin kan saiyang simbahan, an pinakahalangkaw na pagtapos kan saiyang gaweng pagtubos asin an kapinônan kan pagkaka-sasarô na mayong kasagkoran. Ini sarong banketeng langitnon kun saen an mga paratubod kasaro si Jesus sagkod pa man sa daing sagkod na kaogmahan.

Pascua, sinubli ini sa Español na tataramon na “*Pascua*,” na gikan man sa Latin na “*Pascha*,” na masususog man sa celebracion kan mga Judío na an apod *Passover* (Heb: פֶּסַח Pesach; Ara: פֶּסַח Paskha). An celebracion na ini nagroromdom kan pagdulag kan mga Israelitas sa kaoripnan sa Egipto. Sinugo kan Dios sinda na lahidan an mga harigi kan saindang mga harong kan dugo nin karnero na isasacrificio para sa katuyohan na ini, tanganing pag-aggi kan “*angel nin kagadanan*” kan pinakahuring peste na pinadara kan Kagurangnan sa Egipto, lihis an saindang mga harong huli sa tanda kan dugo. Sa paaging ini nailikay man ninda sa kagadanan an saindang mga aking panganay na lalaki, mantang an mga panganay na lalaki kan mga taga-Egipto iyo an nagkagaradan. An pangyayaring ini iyo an nagtulod sa Faraon na tugotan ng patalingkason an mga Israelitas sa Egipto. Sa Misal Romano sa Bikol, an kahulugan kan *Pascua*, “*Easter*”, kaya *Pascua kan Pagkabuhay-limat*, an celebracion kan pagtubos kan Kagurangnan kan katawohan sa kaoripnan kan kasalan. An tataramon na *Easter* gikan man sa lumang Ingles na mga tataramon na “*east*,” “*eastur*,” o “*ostara*,” boot sabihon an pagmaagahon (dawn), sirangan (east), o an panahon (season) nin tagsibol (spring), kun noarin nangyari an *crucifixion* asin *resurreccion*. Saro pang gamit kan tataramon na *Pascua* sa Misal Romano iyo na tinutukoy kaini an *cordero pascual* (sacrificial lamb): si Cristo iyo an pascua na inatang.³²⁸

Pasion, sa Latin *passio*³²⁹ (*Christi*). Sangkob kan pasion ni Cristo iyo an saiyang *pagsakit* asin *pagkagadan* sa Cruz, na centro kan teología Christiana. Boot sabihon an pagbayad nin salà (atonement), sacrificio asin pagtubos. Ini tipan-na-pagsacrificio, sarong paagi nin pagpagian-boot asin pagpa-ulì para sa

kasàlan, asin gawe na pagbabalik boot sa Diós. Kaya sinasabi sa Pamibi sa Eucaristía, “kan si Cristo pinasaluiban sagkod sa Pasion,” boot sabihon bako sanang *pagsakit*, kundi *pagsakit* na nagdara o naghangtod sa *kagadanan* sa cruz.

Pasko, sa Pilipinas, an boot sabihon kan tataramon na ini iyo an *Christmas*. Sinubli ini sa Español na tataramon na “*Pascua*” (*supra*) na gikan man sa Latin na “*Pascha*,” na masususog sa celebracion kan mga Judío na an apod *Passover* (פֶּסַח Pesach). Sa Missal Romano sa Bikol, an kahulugan kaini “*Christmas*”, kaya Pasko kan Pagkamundag (sa Español *Pascua de Navidad*).

Potestades,³³⁰ sa liturgia, orog na sa mga Prefacio kan Pamibi nin Eucaristia, an “potestades” asin “virtudes” iyo an mga langitnon na linalang asin an saindang mga katangian, susog sa saindang pagkaka-banggit. Tinutukoy kan “potestades” an particular na ranggo nin mga angel (halangkaw na ranggo sa langitnon na paharalangkawan (celestial hierarchy). Minimidbid sindang *mapangyari* asin bantog, sa pakikipaglaban sa maraot asin pagpasunod nin kahusayan (order); mantang an mga “virtudes” iyo an mga marhay o magayon na mga katangian o pag-uugali nin mga tawo, nin mga angel, o dawa na ngani kan Diós na nakaka-ambag sa marhay na pagkabuhay. Tinutukoy man kaini an mga marhay na gibo (gawe) kan mga angeles (o mga langitnon na linalang).

Pretorio,³³¹ sa Bâgong Tipan, an pretorio iyo an oficial na residencia kan Romanong Gobernador, e.g., Poncio Pilato, kan Judea. Digdi hinatolan si Jesus ni Pilato. May beses na an apod digdi palacio.

Principados,³³² mga namamahala o autoridad na espiritual sa kinasasakopan nin mga demonio, na laban sa kahadean kan Diós asin sa pagpalakop kan evangelio. An ngaran na ini dungan na nasasambit kaiba an mga *potestades*, mga *kapangyarihan* asin *dominaciones*, sa pagpahiling kan pasunod-sunod sa paharalangkawan nin mga espiritual na personalidad na may influencia sa kinaban, dagânon man o

³²⁸ E.g., Prefacio I-V sa Pascua.

³²⁹ *Passio* (-oni), na gikan sa *patior*, *pati*, *passus sum*, na boot sabihon magsakit o magtagal. Cf. Pamibi sa Eucaristia II; Pamibi Paka-Comunion, Pascua III – Sabado; Pamibi Paka-comunion, Pascua IV - Viernes.

³³⁰ *Potestas*, *potestatis* sa Mga Prefacio kan mga Pamibi nin Eucaristia.

³³¹ Πραιτώριον, Praitōrion sa Mc 15,16.

³³² ἀρχὴς, archēs (Gk.); gikan sa *principor*, *principari*, *principatus sum* (Vul.), *principatum* sa Ef. 1,21; cf. Enot na Babasahon, Pagsakat sa Langit, Taon A.

espiritual. Ini an kabagsikan nin diklom na laban sa kabôtan kan Diós asin sa pagtugdas kan saiyang kahadean huli ki Jesu Cristo.

R

Rabbi,³³³ para sa mga Judío, an rabbi sarong lider na espiritual asin paratukdo mapapadapit sa religion, sarong giya sa comunidad kan mga Judío. Mahiwas an saindang kaaraman sa paagi nin maorop na pag-adal dapit sa Biblia asin Talmud.³³⁴ Sinda an nanganganam sa paglingkod sa religion, namamayo sa mahalagang ocasion sa pagkabuhay, asin naghuhulit mapapadapit sa ley asin sa mga kinaugalian (tradicion) kan mga Judío.

Rabboni,³³⁵ sarong magalang na tataramon na Aramaico na an boot sabition “maestro” o “kagurangnan”. Dawa nakaka-agid an kagulugan kan *Rabboni* sa *Rabbi*, may pagkaka-iba an duwa. An duwa iyo an apod sa mga “maestro” o mga “lider na espiritual”. Alagad an *Rabboni* mas may doon, maginalang asin personal na forma nin *Rabbi*. An *Rabbi* sarong titulo para sa kiisay man na Judíong paratukdo, alagad an *Rabboni* mas harani sa puso kaya mas may pagpadangat na pag-apod.

Resina,³³⁶ mapulot asin masusuloon na material na natutunaw sa tubig na garo dugos na gikan sa mga kahoy o iba pang mga tinanom; ginigibong polymer, kaya matagal, kaya nagagamit na pansulat, pampatong (Ing., coating), etc.

S

Sabaoth,³³⁷ mga hukbô, ginagamit sa sarong titulo kan Diós sa biblia, “Kagurangnan nin mga Hukbô”. Ini pagmidbid kan kapangyarihan kan Diós asin kan saiyang pagigin Kagsakop sa bilog na linalang, orog na sa saiyang pagigin parasurog asin pamumuno sa

mga Israelitas asin kan saindang mga hukbô. Katumbas kaini an tataramon na Hebreo “צְבָאוֹת” (*Tsebaot*), na an boot sabihon “mga hukbô” (sa Ingles *armies* o *hosts*). An “YHWH Sabaoth” (Yahweh Sabaoth) sarong paagi sa pagmidbid na an Diós Kagurangnan kan gabos na langitnon asin dagânon na kabagsikan, asin Siya an parasurog kan mga Israelitas. Sa Griego an Σαβαώθ (*Sabaoth*)³³⁸ iyo man mismo an kahulugan.

Saduceo (Saduceos),³³⁹ mga kaayon sa sarong secta nin mga Judío kan panahon ni Cristo na dai nagtutubod sa pagkabuhay-liwat, sa mga espiritu (na dai nahihiling), asin habo magkuyog sa mga tradicon na osipon sana, kaya minasunod sa mga nakasurat sana na ley. Kaya dai sinda nagtutubod sa mga doctrina na dai nakasurat sa ley, arog baga, maliban sa pagkabuhay-liwat, sa pagbalos (padusa) man o venganza sa ika-duwang buhay, asin sa mga angeles na minimidbid na mga espiritu.

Sanbedrin,³⁴⁰ sarong tataramon na Hebreo סְנֵדְרִין (*sanhedrin*) na an apod man sa Griego συνέδριο (*sunedrio*), boot sabihon *concilio* o *pagtiripon*. Sa Biblia, an *Sanbedrin* iyo an pinakahalangkaw na judicial, legislativo, asin pan-religion na Concilio kan mga Judío na may 71 na kaayon. Saro ining poderosong grupo na may kapangyarihan na sakop an mga bagay na civil asin pang-religion kan panahon ni Jesus asin kan enot na mga taon kan Cristianismo.

Serafin (serafines),³⁴¹ An mga *Serafin* iyo an may pinakahalangkaw na rango sa paharalangkawan kan sa mga angeles (angelic hierarchy). Sinasambit sinda orog na sa Libro ni Profeta Isaías. Midbid sindang igwa nin anom na pakpak asin huli sa saindang dayupot na pagkamoot sa Diós asin pag-omaw sa saiyang kabanalan asin kadakulaan. Duwa sa saindang pakpak ginagamit sa pagtahob kan

³³³ Ραββί, *Rhabbi* (Gk.). Cf. Mt 23,2.7; Jn 9,2; 6,5; Mc 9,5.

³³⁴ An *Talmud*, laen sa Biblia, sarong pagtipon (colleccion) kan mga ancianong katukdoan mapapadapit sa ley asin teologia kan mga Judío.

³³⁵ Ραββουνι, *Rabbouni* (Gk.); *rabboni* sa Vulgata (Jn 20,16); cf. Evangelio, Domingo kan Pascua.

³³⁶ רֶזֶן ū-ṣə-rî (Heb.); *resina*, -ae (Vul.), *resinam* sa Gen. 37,25; cf. Enot na Babasahon, Cuaresma II-Viernes.

³³⁷ Cf. 1 Samuel 17,45. Sa liturgia, katumbas kan Sabaoth an Bikol na “Diós nin mga hukbô” na yaon sa awit na Hosanna pakatapos kan Prefacio.

³³⁸ Cf. Rom 9,29 asin Snt 5,4.

³³⁹ Heb.: צְדוּקִים *Tzeduqim*; Gk.: Σαδδου καῖοι, *Saddou kaioi*; Vul.: *sadducaeores*. Cf. Mt 3,7; 22,23; Mc 12,18; Lc 20,27; Mga Gibo 4,1; 5,17; 23,6.

³⁴⁰ Heb.: סְנֵדְרִין *sanhedrin*; Gk.: συνέδριο, *sunedrio*. Cf. Mga Gibo 4,15 & 5,27, Enot na Babasahon, Sabado sa Octava kan Pascua; Enot na Babasahon, Domingo III – Pascua kan Pagkabuhay-liwat.

³⁴¹ שֵׁרָפִים ṣə-rā-pîm (Heb.) sa Is 6,2; חַסְרָפִים ḥas-ṣə-rā-pîm sa Is 6,6; hilingon man an Is 14,29 & Is 30,6; *seraphin* (Vul.). Cf. Mga Prefacio.

saindang lalawgon asin bitis, asin an duwa ginagamit sa paglayog. Kaiba ninda an mga *Kerubin*³⁴² asin mga *Ofanin*³⁴³ sa kahalangkawan, bantog sa saindang pagawit kan inaapod na *Trisagion* (*Banal, Banal, Banal*), na iyo an nagtatapos kan mga Prefacio bago an Pamibi sa Eucaristia sa Liturgia. Sa tradicion kan Cristianismo igwa nin pitong serafines, na inaapod man na pitong Arcangeles, sarong grupo nin mga mapangyaring langitnon na linalang. Kaiba digdi sinda *Michael, Gabriel, Raphael, Uriel, Raguel, Remiel*, asin *Zerachiel*. –Hilingon man an *Kerubin* (o *Kerubines*) sa itaas.

*Shekel*³⁴⁴ bilang (sukol) nin timbang sa Israel; ini an apod sa moneda kan Israel, arog kan *piiso* sa Pilipinas o *dollar* sa America.

*Sheol*³⁴⁵ sa Lumang Tipan, *Sheol* an apod sa “*kina-mumugtakan nin mga gadan*”, o eerokan nin mga nagadan, kaya nangangahulugan man na lobongan (lolobngan), o kalot. Sa Vulgata, inapod ini ni San Geronimo na “*infierno*” kaya nangangahulugan man na “*kamugtakan nin padusa*” na kun apodon sa Ingles “*hell*”. An tataramon na *Sheol* dai ginagamit sa Bagong Tipan, alagad ini may katumbas sa tataramon na Griedo, ᾍδης (*hadē, Hades*), boot sabihon “*kamugtakan nin padusa*” para sa mga maraot na nagadan (cf. Lc 16,23),³⁴⁶ binikol na “*infierno*” na subli sa Español.

*Sinagoga*³⁴⁷ sa Biblia, an sinagoga sarong lugar na pinagsasambahan kan mga Judío, lugar man nin saindang pinagtitihipon, kun saen sinda tinutukdoan o hinuhulitan orog na dapit sa ley; centro man kan saindang pagkabuhay bilang sarong comunidad. Sa Bagong Tipan, dakul na beses nagsungko si Jesus sa sinagoga tanganing magtukdo, magbulong, asin maki-iba (maki-ayon) sa mga kapwa Judío (Mc 1,21-28; Jn 6,25-71).³⁴⁸ An sinagoga pwedeng: *a*) si mga tawo

mismong nagtitihipon (Snt 2,2), o *b*) si lugar mismong pinagtitihiponan (Lc 7,5).

T

Tinotong-na-atang (*holocausto*), katumbas kan tataramon na Hebreo תֹּלַב (olab),³⁴⁹ siring man kan Griegong ὁλόκαυστος (*holokaustos*),³⁵⁰ asin kan Latin na *holocaustum* (-i). Sa Biblia asin sa Liturgia, an boot sabihon kaini iyo an sarong hayop (*e.g.*, karnero) na lubos na sinusulô sa altar sagkod na ini matotong, sarong sacrificio na dinodolot bilang atang sa Diós. Minimidbid ining pinakahalangkaw na sacrificio, na lubos na idinudsay sa Diós, mayo nin tadâ para sa mga padi asin para sa nagdodolot-gabos para sa Diós.

*Tragacanto*³⁵¹ sa Hebreo נֶאֱכֹת (*nəkot*) boot sabihon mga pampanamit (Ing., *spices*) sa kakanon.

*Tronos*³⁵² an Tronos saro sa mga coro nin mga angeles na sinasambit sa prefacio kaiba nin iba pang mga coro nin mga angeles asin arcangeles, mga *Dominaciones*, asin *Potestades*, bilang kaayon sa mga langitnon na coro na nag-oomaw sa Diós. Sinda an ika-pitong coro na pinapanindogan an kapangyarihan asin autoridad kan Diós, na nauugnay sa trono kan Dios. Sinda mga linalang nin katoninongan asin pagpasakop, na sinasangkayan kan Dios, siring sa karwahe kan Dios.

V

*Virtudes*³⁵³ sa liturgia, orog na sa mga Prefacio kan Pamibi nin Eucaristia, an mga “*virtudes*” asin an mga “*potestades*” iyo an mga langitnon na linalang asin an saindang mga katangian, susog sa saindang pagkaka-banggit. An mga “*virtudes*” iyo an mga *marhay* o magayon *na mga katangian* o *pag-uugali* nin

³⁴² כְּרֻבִּים, *ke-ri-ḥîm*, hilingon sa itaas.

³⁴³ אוֹפַנִּים, *Ophanim*, hilingon sa itaas an mapapadapit sa *Kerubin*.

³⁴⁴ שֶׁקֶל *shekel* (Heb.); cf. 2 Kings 5,5, Enot na Babasahon, Cuaresma II-Lunes.

³⁴⁵ שְׁאוֹל שֶׁ-’ō-wl (Heb.); *infernus, inferni* (Vul.), *inferno* sa Sal 30,4. Cf. Sal 88,3,5; 6,5; 16,10; 139,8. Sa liturgia, sinasambit ini halimbawa sa Salmo paka Ika-apat na Babasahon, Vigilia Pascual; Salmo, Domingo III – Pascua kan Pagkabuhay-Liwat.

³⁴⁶ Cf. Mga Gibo 2,27.31. An kahulugan kan ᾍδης (*hadē, Hades*) digdi iyo an “*pagbabâ sa kagadanan*” o an

“*kagadanan*” mismo. Cf. Mt 11,23; Mt 16,18; Lc 10,15; Kap 1,18; 6,8; 20,13.

³⁴⁷ Halimbawa: συναγωγάς, *synagōgas* sa Mga Gibo 9,2.

³⁴⁸ Cf. Lc 4,16; 13,10-17; Mc 3,1-6.

³⁴⁹ Cf. Lev. 1,3-16.

³⁵⁰ Cf. Hebrews 10,6-8.

³⁵¹ נֶאֱכֹת *nə-kōt* (Heb.); *aroma, aromatis* (Vul.), *aromata* sa Gen 37,25; cf. Enot na Babasahon, Cuaresma II-Viernes.

³⁵² *Thronus, throni* (*thronis*) sa Mga Prefacio sa Panahon nin Adviento.

³⁵³ *virtus, virtutis* sa Mga Prefacio kan mga Pamibi nin Eucaristia.

mga tawo, nin mga angel, o dawa na ngani kan Diós na nakaka-ambag sa marhay na pagkabuhay. Tinutukoy man kaini an mga marhay na gibo (gawe) kan mga angeles (o mga langitnon na linalang). An mga “potestades” iyo an particular na ranggo nin mga angel (halangkaw na ranggo sa langitnon na paharalangawan (celestial hierarchy). Minimidbid sindang mapangyari asin bantog, sa pakikipaglaban sa maraot asin pagpasunod nin kahusayan (order).

Z

Zi'ón (*Sion*),³⁵⁴ *a*) bulod sa Jerusalem kun saen itinugdok an Ciudad ni David; *b*) an kuta (pina-orog kakusog na lugar (fortress, citadel) sa ancianong Jerusalem; *c*) Jerusalem; *d*) mga Judío o an saindang religiún. Sa Cristianong pag-isip (kaisipan), *Zi'on* an apod sa “langitnon na ciudad” o an “kahadean nin langit”.

³⁵⁴ זִיּוֹן *ṣî-yō-wn* (Heb.); *Sion* (Vul.), sa Is 8,18 (cf. 2 Sam 5,4; Sal 74,2. Sa Bagong Tipan: Σιών (*Siōn*), halimbawa sa Mt 21,5; Heb 12,22; Kap 14,1.

Septuagint Source:

Baruch:

<https://www.ellopos.net/elpenor/greek-texts/septuagint/chapter.asp?book=45&page=3>

Esther:

<https://www.ellopos.net/elpenor/greek-texts/septuagint/chapter.asp?book=20&page=4>

<https://ia804504.us.archive.org/31/items/InterlinearGreekEnglishSeptuagintOldTestamentPrint/Interlinear%20Greek-English%20Septuagint%20Old%20Testament%20-%20print.pdf>

https://vulgate.org/ot/isaiah_50.htm